

<i>Författare</i> Major Mikael Björkman, Livgardet Dragonbataljon		<i>Program</i> FHS ChP 08-10
<i>Handledare</i> Fil dr Peter Mattsson Övlt Anders Cedergren		
Självständigt arbete i krigsvetenskap	<i>Beteckning</i>	
Akademiseringen av officersutbildningen En lång och krokig väg?		
<p>Abstract: Akademiseringen av officersyrket i Sverige fick sitt genombrott när Försvarshögskolan fick examensrätt 2007. Föreliggande uppsats syftar till att undersöka akademiseringsprocessen inom Försvarsmakten och, om möjligt, beskriva vilka konsekvenser och möjligheter akademiseringen gav. Ett vidare syfte är att beskriva vilka bevekelsegrunder som förelåg beslutet att akademisera officersutbildningen.</p> <p>Frågeställningarna är följande: Hur kan, utifrån valda huvuddokument och handlingar, akademiseringen av officersprofessionen i Sverige beskrivas? Vilka jämförelser gjordes med andra nationer och vilka effekter, vilken påverkan, fick detta för framtagandet av strukturen för Försvarshögskolans nuvarande militära utbildningar? Om vi betraktar officersutbildningen som en akademisk yrkesexamen, hur skulle då en alternativ utbildning med en civil akademisk examen och en kortare militär yrkesutbildning kunna vara uppbyggd?</p> <p>Arbetsmetoden är att kritiskt undersöka innehållet i källmaterialet och som mätinstrument används statsvetaren Nils Andréns teoretiska modell för säkerhetspolitisk analys. Arbetet utgår från hypotesen att långsiktiga politiska beslut avseende Försvarsmakten grundas på objektivitet och rationalitet.</p> <p>Undersökningen visar att akademiseringsprocessen löpt i två parallella spår med sinsemellan skilda motiv och tidsrymder. Vidare visar arbetet att jämförelser med andra nationer gjordes och att intryck från dessa, främst avseende <u>att</u> utbildningen skall vara akademisk, togs tillvara. Resultatet från undersökningen tyder också på att en civil akademisk examen och en kortare militär utbildning sannolikt inte är en lämplig modell för officersutbildning. Hypotesen visar sig kunna falsifieras, vilket tyder på att långsiktiga politiska beslut avseende Försvarsmakten <u>inte</u> alltid fattas på objektiva och rationella grunder.</p> <p>Nyckelord: Akademisering, profession, officer, utbildning, politiska beslut</p>		

Academization of officers' training

A long and winding road?

Abstract: The Swedish academization of officers' training had its breakthrough when the National Defence College was granted the right to issue academic degrees in 2007. The beforelaying composition aims at examining the process of academization within the Swedish Armed Forces and to, if possible, describe what consequences and options this furnished. A further purpose is to describe what the inducements for making the officers education an academic one were.

The three main questions are: How can, with facts derived from the chosen sources, the academization of the officers profession in Sweden be described? What comparisons were made with other nations and what impact did this have on the development of the structure of the Swedish National Defence College's military education? If we regard officers' education as an academic yet vocational one, how could an alternative education based on a civilian academic degree and a shorter military training be built up?

The used method is the scrutinizing and comparison of the chosen sources. In order to analyze its contents, a theoretical model for studying national security, developed by political scientist Nils Andrén, is used. This study uses the hypothesis that political decisions, with long-term consequences for the Swedish Armed Forces, are based upon objectivity and rationality.

The study shows that the process of academization has run on two parallel tracks with different motifs and timelines. Furthermore the study shows that comparisons with other nations were made and that they influenced the development of the Swedish officers' education. The influences were, primarily, that the education should be an academic one and that it should lead to a bachelor's degree. Results from this study points at the using of a civilian degree, combined with a shorter military education, would not be sufficient as foundation for an officers commission. The hypothesis of this composition has been falsified which suggests that political decisions, with long-term effects concerning the Swedish Armed Forces, are not always made on the basis of objectivity and rationality.

Key words: Academization, profession, officer, education, political decisions

Innehållsförteckning

1.	Inledning.....	4
1.1	Bakgrund.....	5
1.2	Syfte.....	5
1.3	Problemformulering.....	5
1.4	Frågeställningar.....	5
1.5	Tidigare studier och forskning.....	6
1.6	Avgränsningar.....	7
1.7	Hypotes.....	7
1.8	Metod och teorianknytning.....	8
1.9	Material.....	9
1.10	Centrala begrepp.....	10
1.11	Disposition.....	11
2.	Beskrivning av underlagets innehåll.....	13
2.1	Inledning.....	13
2.2	Kungl. Maj:ts proposition med förslag till principer för enhetlig befälsordning inom det militära försvaret.....	13
2.3	Propositionen om en ny befälsordning inom det militära försvaret.....	15
2.4	Personal för ett nytt försvar.....	17
2.5	Ett reformerat skolsystem för Försvarsmakten.....	19
2.6	Försvarshögskolan – en översyn.....	21
2.7	Ett användbart försvar.....	22
2.8	Sammanfattning av underlaget.....	23
3.	Analys.....	25
3.1	Inledning.....	25
3.2	Analysmodellen – mätinstrumentet.....	26
3.3	En dust med modellen.....	29
3.4	Utbildningsmetoder – exempel och jämförelser.....	31
3.5	Alternativa utbildningsmetoder.....	33
3.6	Utveckling eller att ständigt uppfinna hjulet på nytt.....	35
4.	Hypotesprövning.....	38
4.1	Hypotesen verifierad eller falsifierad?.....	38
4.2	Förslag till ytterligare studier och forskning.....	40
5.	Avslutande reflektioner.....	41
6.	Källförteckning.....	43

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Akademiseringen av officersyrket i Sverige fick sitt genombrott när Försvarshögskolan den 22 november 2007, efter regeringsbeslut, fick examensrätt. Examensrätten omfattar en generell sådan på grundnivå och examensrätt på avancerad nivå i krigsvetenskap och statsvetenskap omfattande, bland annat, krishantering, strategi och säkerhetspolitik. Utöver detta har Försvarshögskolan, föga förvånande, examensrätt avseende officersexamen. Sedan den 1 januari 2008 har Försvarshögskolan också formellt status som statlig högskola.

Arbetet bakom den formella akademiseringen av officersyrket har drivits under förhållandevis lång tid, mer än 15 år, och varit utsatt för upprepade och ingående granskningar av Högskoleverket. En mätare på att arbetet med akademiseringen och strävan efter formell högskolestatus varit grannlaga, skulle kunna vara att propositionen om inrättandet av Försvarshögskolan som statlig högskola bifölls av en enig riksdag.¹

Sverige har, i likhet med andra jämförbara nationer, sedan århundraden haft en officerskår och denna kår har sannolikt alltid haft något slags utbildning. Vidare har svenska officerare, utan akademiska examina, deltagit i internationella insatser sedan åtminstone 50 års tid. Den allmänna uppfattningen förefaller vara att den svenske officeren fungerar väl i såväl internationella sammanhang som nationellt, åtminstone så har inte statsmakterna sett sig nödgade att rensa leden i någon större omfattning. Innebär då inte detta att den svenska modellen av officersutbildning duger, eller är det så att det kan finnas andra bakomliggande faktorer till beslutet att akademisera officersyrket?

Officersyrket är en profession - en officer kan inte omfattas av en värdegrund under tjänstetid och en annan under tjänstefri tid. De krav officersrollen ställer på utövaren, i sin yttersta konsekvens att besluta om liv och död, gör att danandet av officeren är av speciell art. Officeren har också att representera nationen, såväl inom som utom riket, och utgöra dess yttersta garant för vårt samhällsskick och vårt lands suveränitet. I detta sammanhang förefaller det måhända logiskt att slå in på den akademiska vägen för att skapa goda officerare, att bygga upp utbildningen på vetenskaplighet och beprövad erfarenhet känns för mig tvivelsutan smakligt.

Emellertid anas, Ockham² till trots, att det kan finnas andra, helt bildnings- och utbildningsoberoende, anledningar till valet av akademiseringen av officersutbildningen...

¹ Broschyr *Försvarshögskolan – Sveriges nyaste högskola, grundad 1818*, Försvarshögskolan, Stockholm.

² Willhelm av Ockham (ca 1288-1343), engelsk Franciskanermunk och filosof som bl a hävdade att den enklaste förklaringen sannolikt är den troligaste; även kallat *Ockhams rakkniv*.

1.2 Syfte

Föreliggande uppsats syftar till att undersöka akademiseringsprocessen inom Försvarsmakten och, om görligt, beskriva vilka konsekvenser och möjligheter akademiseringen gav. Ett vidare syfte är också att försöka beskriva vad som låg bakom, det vill säga vilka bevekelsegrunder som förelåg, beslutet att akademisera officersutbildningen. Uppsatsen hoppas därigenom kunna bidra till diskussionen om och förståelsen för akademiseringen av officersutbildningen.

1.3 Problemformulering

Officersprofessionen är ett verksamhetsfält som påverkas starkt av två grundfaktorer, den första är den klassiska och eviga; uppgiften att leda soldater och sjömän till seger i strid. Denna första faktor är också den som definierar vad Försvarsmakten skall göra och fundamentet för dess särart - förmågan till väpnad strid.³

Den andra faktorn är den konstanta förändringen av samhället och dess värderingar och därmed de faktiska uppgifter, i hela spektret fred – kris – krig, som officerare har att lösa. Uttryckt i andra termer kan den andra faktorn sägas definiera hur Försvarsmakten som organisation och dess personal interagerar med samhället i övrigt.⁴

Valet av utbildningsformer grundas, rimligen, på bedömningar av dessa två faktorer och slutsatser därav. Hur kan, i denna kontext, det svenska valet av officersutbildningssystem förstås och förklaras?

1.4 Frågeställningar

Hur kan, utifrån valda huvuddokument och handlingar, akademiseringen av officersprofessionen i Sverige beskrivas?

Vilka jämförelser gjordes med andra nationer och vilka effekter, vilken påverkan, fick detta för framtagandet av strukturen för Försvarshögskolans nuvarande militära utbildningar?

Om vi betraktar officersutbildningen som en akademisk yrkesexamen, hur skulle då en alternativ utbildning med en civil akademisk examen och en kortare militär yrkesutbildning kunna vara uppbyggd?

³ Proposition 2008/09:140, *Ett användbart försvar*, sid 36-46 samt Svensk författningssamling 2007:1266, *Förordning med instruktion för Försvarsmakten*, sid 1.

⁴ Prop 2008/09:140, sid 8-9.

1.5 Tidigare studier och forskning

I det ämne som denna uppsats gör en ansats att analysera har, åtminstone vad gäller svenska förhållanden, ingen egentlig tidigare forskning hittats. Det finns, som materialdiskussionen visar, ett antal underlag men eftersom reformen just påbörjats är tidigare studier mer av arten ”Hur beskriver personalen vid FHS akademiseringen?” och ”Vad anser de olika intressenterna om högskoleanpassningen”.⁵ Sannolikt finns det också en mängd forskning avseende effektivitet inom högskoleutbildningen, studerandes resultat i förhållande till olika utformning av utbildning etcetera, denna är emellertid i sammanhanget ointressant då föreliggande uppsats övergripande syftar till att ge ökad kunskap om vad som egentligen låg som grund för beslutet att akademisera officersutbildningen.

Statsvetaren Anna Bolin snuddar vid denna uppsats kärnfråga i sin doktorsavhandling, men utvecklar där inte något djupare resonemang kring akademiseringens bevekelsegrunder. Hennes avhandling nämner den militära professionens förändrade villkor och sammanhang, samt den ökade komplexiteten och internationaliseringen, som avgörande faktorer för behovet av akademisering.⁶ Detta är i sak korrekt men, högst naturligt, inte särskilt detaljerat beskrivet, då hennes avhandlings centrala tema är att analysera den militära professionens förändrade roll och inte akademiseringen som sådan. Vidare anser Bolin att akademiseringsprocessen påbörjades i början av 1990-talet, detta kan ur ett formalistiskt perspektiv synas vara korrekt men tankarna att jämställa officersutbildningen med civil högskoleutbildning återfinns långt tidigare.⁷

Bertil Rolf vid Högskolan i Karlskrona/Ronneby (numera Blekinge tekniska högskola), har ett liknande tema i sin 1998 utgivna *Militär kompetens*. Rolf diskuterar och undersöker tradition, kompetens och nytänkande samt utvecklandet av den militära professionen som sådan. Boken har undertiteln *Traditioners förnyelse 1500–1940* och definierar sig därmed tidsmässigt utanför denna uppsats ramar. Vidare begränsningar med att använda Bertil Rolfs bok som en av källorna, är att den inte behandlar utbildningssystemen i sig och inte heller deras relation till den demokratiska politiska processen. *Militär kompetens* rör sig kring teman som strukturer och funktioner ur ett beskrivande perspektiv, boken gör således inga anspråk på att skildra dessas framväxt vilket därmed placerar den vid sidan av denna uppsats syfte.⁸

Militärhistorikern Gunnar Åselius skildrar 2003 kortfattat bakgrunden och övergången till ett enbefälssystem och konstaterar att, med tanke på det svenska

⁵ Se exempelvis Jonas Karlsson, *Försvårshögskolans akademisering och den militära professionen – ur ett kompetensperspektiv*, FHS bet. 19100:2013, Stockholm 2005 och Fredrik Ödeen, *Akademiserad officersutbildning, mål eller medel?*, FHS bet 19100:2010, Stockholm 2004.

⁶ Anna Bolin, *The Military Profession in Change – the Case of Sweden*, Lund Political Studies, Lund 2008, sid 71-75.

⁷ Proposition 1973:128, *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till principer för enhetlig befälsordning inom det militära försvaret*, sid 12.

⁸ Bertil Rolf, *Militär kompetens – Traditioners förnyelse 1500-1940*, Bokförlaget Nya Doxa, Nora 1998, sid 27.

samhällets utveckling vid tiden för beslutet, ett vidmakthållet flerbefälssystem skulle ha skapat stora rekryteringsproblem. Skälen härtill, anger Åselius, var främst de i Sverige djupt rotade jämlikhetssträvandena samt uppfattningen om allas lika möjligheter och rättigheter att göra karriär. I övrigt behandlar han Sveriges strategiska kultur och relationer till omvärlden, inkluderande den svenska självbilden av självtillräcklighet, även avseende försvaret, samt den därmed ofrånkomliga konflikten mellan det som faktiskt är och det som verkar vara. Akademiseringen av officersutbildningen beskrivs snarare än förklaras i artikelns exposé över Försvarsmaktens utveckling i det förändrade strategiska landskapet.⁹ Åselius gör en intressant iakttagelse, som knyter an till denna uppsats, när han belyser strategiska politiska ställningstaganden som en del av Socialdemokratiska arbetarepartiets förmåga till ”sektiv kontinuitet”.¹⁰ Gunnar Åselius visar tydligt i sin artikel den brist på ett verklighetsförankrat och konsekvent strategiskt förhållningssätt som Sverige uppvisat under större delen av 1900-talet och fram till, åtminstone, 2003. Den ”svenska modellen” applicerades tidigt även på det militära försvaret – folkhemmet krävde ett folkförsvar – vilket som konsekvens gav stor numerär med låg professionalitet och begränsad kapacitet. Den högsta politiska ledningen var naturligtvis inte omedveten om detta och redan tidigt under efterkrigstiden gjordes förberedelser för att ta emot NATO-hjälp i händelse av väpnat angrepp från Sovjetunionen. Detta skedde självfallet med den allra största diskretion då det skulle ha varit, om inte annat, ett pedagogiskt problem att förklara denna diskrepans för den egna befolkningen. Emellertid finns inte i denna artikel någon djupare analys av akademiseringen av officersutbildningen eller förklaring av vägen fram till densamma.

1.6 Avgränsningar

I denna uppsats avses endast användas offentliga dokument och handlingar som källor. Denna avgränsning är mycket tydlig och viktig då denna typ av handlingar är en rimlig, relevant och spårbar grund för politiska beslut. Vidare avses inte specialistofficersutbildningen, eller dess föregångare, beröras annat än synnerligen ytligt och då enbart i syfte att ge perspektiv på och belysa officersrollen och dess uppgifter. Avslutningsvis begränsas arbetet i bakåt tid till 1973 eftersom det var vid denna tid som övergången till det befälsutbildningssystem som nu lämnas inleddes. Då denna uppsats nyaste underlag bifölls av riksdagen i juni 2009 begränsas tidsperioden framåt till detta år.

1.7 Hypotes

I arbetet utgås ifrån hypotesen att långsiktiga politiska beslut avseende, i det här fallet, Försvarsmakten och dess utbildning grundas på objektivitet och

⁹ Gunnar Åselius, *Swedish Strategic Culture After 1945*, artikeln tillhandahållen av FHS 091204 i pdf-format, sid 37ff.

¹⁰ Ibid sid 26ff.

rationalitet. Dessa besluts upprinnelse är, enligt hypotesen, också väl förankrade i säkerhetspolitiska, utrikes såväl som inrikes, ställningstaganden. Hypotesresonemanget utvecklas och utreds ytterligare i avsnitt 4.

1.8 Metod och teoriansknytning

Arbetsmetoden för uppsatsen är att kritiskt undersöka innehållet i nedan redovisat material, det vill säga: Vad står det egentligen i handlingarna som lett till beslut? Finns det en spårbarhet från utredning och betänkande till beslut? Denna kritiska undersökning av innehållet kan sägas vara en kvalitativ innehållsanalys i så motto att den söker efter grundtanken i det undersökta materialet. Definitionen av begreppet kvalitativ innehållsanalys kan självfallet alltid diskuteras, i detta arbete har den av Alan Bryman erbjudna och ovan kortfattat beskrivna definitionen utnyttjats som tankemässig ram.¹¹

Som mätinstrument för att undersöka de frågor som detta alster avser göra en ansats att besvara och för att pröva hypotesen, används statsvetarens Nils Andréns teoretiska modell för säkerhetspolitisk analys.¹² Valet av Andréns modell grundar sig på två motiv, det första är modellens tydliga enkelhet vilken medför att den är lättanvänd och distinkt. Det andra motivet är att modellen har använts, förvisso i nu utvecklad form, i ungefär 40 års tid och fortfarande används i utbildningen på civila lärosäten såväl som på Försvarshögskolan. Dessa två motiv ger tillsammans goda argument för att modellen är både relevant och lämplig.

Modellen kan kortfattat beskrivas som en uppdelning av säkerhetspolitiken i inåtriktad säkerhetspolitik och utåtriktad säkerhetspolitik, vilkas respektive mål beskrivs i matrisform. Den inåtriktade säkerhetspolitiken är den som främst har den egna nationens befolkning som målgrupp och den utåtriktade är den som, i huvudsak, riktar sig mot omvärlden. Modellen tydliggör därefter, utifrån de olika säkerhetspolitiska målen, de medel som står till buds och placerar dem på den inrikes- respektive utrikespolitiska arenan. Andréns modell redovisas utförligare under avsnitt 3.2 i diskussionen.

Urvalet av grundhandlingar för uppsatsen genomfördes i tre steg, det första steget var att söka efter propositioner, utredningar och politiska beslut som innehöll valda nyckelord. Dessa nyckelord var, exempelvis, ”befälsordning”, ”officersutbildning”, ”Försvarsmakten”, ”försvaret”, ”militär utbildning”, ”akademisering” och ”Försvarshögskolan. I det andra steget söktes, med motsvarande nyckelord, efter annat material som uppsatser, avhandlingar och litteratur i syfte ett skapa en bild av tidigare undersökningar av ämnet.

Ur det förhållandevis omfattande utbudet av handlingar sorterades, i det tredje steget, därefter bort material som inte föll inom ramen för ovan angivna

¹¹ Alan Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder*, Liber AB, Malmö 2002, sid 368 och 469.

¹² Nils Andréns, *Säkerhetspolitik – Analyser och tillämpningar*, Nordstedts Juridik AB, Stockholm (2002) 2007, sid 29-40.

avgränsningar eller, trots kopplingar till militär utbildning, saknade relevant knytning till officersutbildning. Som exempel på bortvalt material kan anges utredningar om förbandsnedläggningar, författningar som reglerar utbildning av militära skyddsvakter och liknande handlingar.

I analysen av de beslut och beslutsunderlag uppsatsen bygger på kan naturligtvis objektiviteten eller, annorlunda uttryckt, sakligheten, likväl som rationaliteten, i detta sammanhang ifrågasättas då det ytterst handlar om politiska och ideologiska ställningstaganden. Eftersom fundamentet för vårt statsskick är demokratins, betraktas därför den vid tillfället rådande ideologin som varande ”rätt”, väljarna och de folkvalda har samma verklighetsbeskrivning. Beslut fattas därför på objektiv – saklig och verklighetsbaserad – grund. Hur denna verklighetsuppfattning har skapats och kommunicerats är inte föremål för granskning i detta arbete.

Vad gäller rationaliteten, den väl planlagda och praktiska ändamålsenligheten, i de beslut som fattats på grundval av studerade underlag utgås på liknande sätt från en demokratisk ståndpunkt. En demokratiskt vald riksdag bifaller de regeringsförslag som bär den praktiska ändamålsenlighetens prägel för att uppnå ett givet syfte. Syftet, målet, uppnås genom ett eller flera beslut, vilka utgår ifrån en given verklighetsuppfattning som delas av majoriteten av väljarna. I detta arbete är underlaget för dessa ”objektiva” och ”rationella” beslut främst nedan redovisade utredningar, propositioner och överlämnade betänkanden. Ovanstående resonemang kring objektivitet och rationalitet är naturligtvis en förenkling - en modell - av politiken och dess villkor. Denna förenkling är dock nödvändig för att skapa en översiktlig och användbar inramning för arbetets vidare gång.

I det fortsatta studiet av det material som utgör faktaunderlaget granskades, bortsett från själva besluten, beskrivningar av bakgrunden till dessa och, vad gäller utredningarna, argumentationen bakom de avgivna slutsatserna och rekommendationerna. När detta var genomfört jämfördes underlagen med varandra i syfte att identifiera trender och tendenser, under jämförelsen undersöktes också om det kunde urskiljas några tydliga ”kursändringar” vad gäller verklighetsbeskrivningar eller ståndpunkter.

Reliabiliteten, pålitligheten, i detta arbete grundas på att urvalet är gjort ur officiella handlingar vilka går att återvända till och som dessutom varit underlag för beslut. Validiteten, giltigheten, baseras sig även den på urvalet, men i detta fall det ovan preciserade tredje steget i urvalet. Med detta förstås att endast det för arbetet relevanta innehållet i handlingarna användes, formuleringar om reservofficerares tjänstgöringsskyldighet, anvisningar för ekonomisk återredovisning, enskilda utskottsledamöters reservationer och liknande lämnades därhän.

När grundmaterialet studerades, granskades också tidigare studier och forskning inom det undersökta temat. Detta studium gav emellertid vid handen att akademiseringsprocessen som sådan inte förefaller har varit i fokus tidigare. Ett underlag, Gunnar Åselius tidigare redovisade artikel, gav trots detta en

intressant aspekt på akademiseringen, sett ur ett säkerhetspolitiskt perspektiv, då han beskriver den brist på omvärldsanknytning som Sverige sedan länge uppvisat inom det säkerhetspolitiska området.

Det förtjänar måhända också att poängteras att även då uppsatsen har en beskrivande och utredande karaktär, så skiljer den sig distinkt från en renodlad utredning. Framst framgår kanske detta genom uppställandet av en hypotes och prövandet av densamma, hypotesprövningen genomförs enligt Karl Poppers falsifieringsteori.¹³ Teorin kan kortfattat beskrivas som ett konstaterande av att en hypotes aldrig med säkerhet kan verifieras men den kan däremot falsifieras, om falsifieringen misslyckas kan hypotesen antas vara en provisorisk sanning. Visar sig hypotesen kunna falsifieras kan man dock vara tämligen säker på att den inte stämmer.

Avslutningsvis, under hela arbetsprocessen har förhållningssättet till det studerade materialet varit det hermeneutiska vilket i förstone kan verka stå i konflikt med uppsatsens beskrivande syfte. Emellertid, då arbetet inte handlar om att beskriva innehållet i materialet utan om att förstå detsamma, är skillnaden mot ett positivistiskt perspektiv uppenbar.

1.9 Material

Av anledningar som tidigare framhållits, är underlaget för uppsatsen offentliga handlingar och dokument i form av, främst, utredningar, betänkanden och propositioner. I första hand kommer följande sex att nyttjas:

Proposition 1973:128 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till principer för enhetlig befälsordning inom det militära försvaret. Propositionen används för att skapa förståelse för bakgrunden till bevekelsegrunderna för den befälsordning som Försvarsmakten nu lämnar bakom sig.

Proposition 1977/78:24 om ny befälsordning för det militära försvaret. Denna proposition är den som ledde fram till beslutet om enbefälssystem och hur dess utbildningssystem skulle byggas upp. Syftet att ta med denna proposition är att belysa tankarna och ambitionen med att välja en, näst intill, unik form av officersutbildning och befälsordning.

Personal för ett nytt försvar (SOU 2001:23) hade uppdraget att redovisa en samlad syn på Försvarsmaktens personalförsörjning. *Ett reformerat skolsystem för Försvarsmakten* (SOU 2003:43) behandlade, bland mycket annat, det mycket intressanta kompetensbegreppet och tolkningar av detta inom ramen för officerens yrkesutövning. Försvarshögskolans effektivitet och uppdragsgivarnas användning av den kompetens som skolan tillför dem utvärderades i *Försvarshögskolan – en översyn* (SOU 2004:58). Dessa tre tjänar som underlag för analys av bakgrunden till besluten avseende akademiseringen av officersutbildningen.

¹³ Torsten Thurén, *Vetenskapsteori för nybörjare*, Liber AB, Malmö 2007, sid 129ff.

Proposition 2008/09:140 Ett användbart försvar som bifölls av kammaren 2009-06-16 är den nu gällande avseende Försvarsmakten, denna används för att definiera vad Försvarsmakten skall användas till idag och inom, åtminstone den närmaste, framtiden.

Utöver ovanstående handlingar tillkommer, självfallet, ett flertal vars syfte främst är det perspektivskapande. Exempelvis kan här budgetunderlag, officiellt informationsmaterial, uppsatser etcetera utgöra underlag och bidra till analysen.

1.10 Centrala begrepp

Akademisering

Med begreppet avses processen som leder fram till att utbildningen av, i det här fallet, officerare bedrivs så att den studerande erhåller utbildning som ”vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet”.¹⁴ I begreppet inbegrips här även rätten att utfärda akademiska examina och därmed också att läroanstalten, vid vilken utbildningen bedrivs, formellt är en statlig högskola med därtill knuten forskning.

Profession, professionalisering

Definitionen av profession i denna text är den av Samuel Huntington givna, det vill säga profession består av tre delar: Expertis, etik och kåranda och att yrkesmässighet blir professionalitet i själva genomförandet eller, kanske mer korrekt, tillämpandet av expertkunskaper i nya situationer under vidmakthållandet av ett etiskt förhållningssätt till uppdraget och uppdragsgivaren. Mandatet att utföra uppdraget ges av uppdragsgivaren men för att ges möjlighet att ens träda in i kretsen av utförare, måste denne ha trovärdighet och godkännande av den professionella kåren med dess särskilda krav på förhållningssätt.¹⁵ Till detta kan också fogas att en profession, till skillnad från övrig yrkesutövning, så gott som uteslutande endast har en enda huvudman eller objekt för sin verksamhet. Officeren har (och kan endast ha) staten som huvudman, ett annat perspektiv kan vara medicinens; den praktiserande läkaren kan förvisso ha en uppsjö av olika anställningsformer, men endast patientens och dennes väl är fundamentet för behandlingen. Professionalisering innebär i enlighet med ovanstående således processen som leder fram till att en individ dels uppnår ”expertis” i sitt område, dels har det etiska förhållningssätt som erfordras samt att denne upptas i ”kåren”.

Yrkesutbildning

I detta avsnitt avses med yrkesutbildning en utbildning som leder fram till ett specifikt yrke, inom detta specifika yrke kan finnas olika inriktningar och specialiteter. Exempel på sådana inriktningar kan vara, när det gäller officerare, sjöofficer i ubåtstjänst, arméofficer i pansartrupperna eller officer i teknisk

¹⁴ Svensk författningssamling 1992:1434, *Högskolelagen*, 1.kapitlet 2§ 3:e stycket.

¹⁵ Samuel P Huntington, *The Soldier and the State – The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, Massachusetts, USA 1957 (1985), s 7-16.

tjänst. Med detta förstås att officer är grunden vilken kompletteras med speciella kunskaper och kompetenser i vald inriktning. Yrkesutbildning kan vara av två slag: Den akademiska yrkesutbildningen, en utbildning som kräver avlagd akademisk examen med dess formella krav på antagning och kvalitetssäkring av såväl utbildningsinnehåll som utbildningsanstalt. Den andra kategorin av yrkesutbildning är den, som förvisso kan kvalitetssäkras akademiskt, vilken leder fram till ett yrke utan krav på avlagd akademisk examen och oftast är mer praktiskt inriktad. Exempel på sådan utbildning kan vara yrkeskurser för hantverksyrken av mer traditionell art eller utbildning som hålls av näringslivet för att kompetensförsörja en specifik industri- eller tjänstesektor.

1.11 Disposition

I det inledande avsnittet beskrivs arbetets grundvärden såsom syfte och frågeställningar, avgränsningar, teoretisk utgångspunkt, en kortare materialdiskussion samt förtydligande av centrala begrepp.

I avsnitt 2 följer en beskrivning av underlagets innehåll och en därpå följande begränsad analys av detsamma. I detta avsnitt behandlas också eventuella likheter, motsägelser och motsättningar mellan de grundläggande källorna. Därefter, i avsnitt 3, fördjupas med hjälp av Andréns modell analysen, varefter innehållet diskuteras och relateras till frågeställningar och centrala begrepp. Vidare under detta avsnitt avhandlas jämförbara nationers val av utbildningssystem för officerare, här genomförs också en begränsad jämförelse med andra akademiska utbildningar syftande till en profession.

I uppsatsens senare delar, under avsnitt 4, görs en ansats till hypotesprövning med återkoppling till frågeställningar och centrala begrepp. I slutet på avsnitt 4 lämnas också förslag på ytterligare studier och forskning. I den sista delen, avsnitt 5, redovisas några avslutande reflektioner.

2. Beskrivning av underlagets innehåll

2.1 Inledning

Analysen av valda källor genomförs i kronologisk ordning av det enkla skälet att då uppsatsen söker spårbarhet är tidpunkter för förslag och beslut av avgörande karaktär. Källorna är, som tidigare beskrivits, av officiell art och i allt väsentligt underlag för riksdags- och regeringsbeslut, vilket också pekar på vikten av att behandla dem i tidsordning. Skälet till att detta anförs som argument är att knappast några långsiktiga politiska beslut fattas i något "historievakuum". Det finns så gott som alltid en eller annan lösning, förbindelse eller tidigare beslut som har bidragit till skapandet av situationen som det nya beslutet skall fattas i. Det är därmed inte helt osannolikt att dessa tidigare förhållningssätt påverkar utformningen och formuleringarna kring såväl beslutsunderlaget som det faktiska beslutet. Ett tecken på detta är att redan den under p 2.2 behandlade källan, redan i sina inledande delar, hänvisar såväl till 1925 års beslut om att bredda rekryteringen till officersyrket som 1942 års rekryteringsreform.¹⁶

2.2 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till principer för enhetlig befälsordning inom det militära försvaret

Den 18 maj 1973, på statsminister Palmes tid, föredrog statsrådet Andersson, som då var chef för försvarsdepartementet, försvarsärenden som behandlade befälsordningen inom det militära försvaret. Protokollet andas, självfallet, mycket av den tidsanda som då präglade samhället som sådant, dess syn på det militära försvaret och den "ideala" befälsstrukturen. Denna proposition och dess idéer kan sägas vara ursprunget till den utformning av det officersutbildningssystem som just nu är under införande.

I propositionen införs termen "yrkesofficer" som sammanfattande benämning på yrkesbefälet och att anledningen till detta är att befälets, oavsett grad, roll är tredelad. De tre rollerna chef – fackman – utbildare omfattar allt befäl och det är därmed så att "En ny grundsyn är därför nödvändig..." och denna grundsyn leder sedan vidare till "den ideala befälsstrukturen". Denna struktur "syntesstrukturen" härleds ur en kombination av den horisontella och den vertikala som varande den ideala modellen. I "syntesstrukturen" är den bärande idén att alla rekryteras gemensamt ur de värnpliktigas led och genom successiv urvalsprocess har alla lika möjligheter att avancera. Avancemangsmöjligheterna skulle, enligt de dåtida befälsförbunden, vara av den arten och strukturen i utbildningssystemet sådan, att alla som antogs till yrkesofficersutbildning skulle kunna nå de högsta befattningarna. Likaledes skulle utbildningen, som lägstanivå, leda till nivån plutonchef i fred.¹⁷

¹⁶ Proposition 1973:128, *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till principer för enhetlig befälsordning inom det militära försvaret*, sid 2.

¹⁷ Prop 1973:128, sid 7-10 och 17.

Förvisso finns en medvetenhet om problemen att införa detta, sannolikt eftersom det då existerande systemet var ett flerbefälssystem, men för att inkludera alla poängteras snedning och övergångsmöjligheter. Propositionen vidgår i och för sig att den gruppindelning som ändock följer av olika kompetensnivåer även i den ”ideala” befälsstrukturen har sina problem. Detta anses dock något slags sociologisk evolution komma att lösa eftersom ”...betydelsen av denna gruppindelning kan bli mindre i den mån identiteten efter hand upplevs som en praktisk verklighet både av den enskilde och av myndigheten.”¹⁸

I avsnitten om rekryterings- och utbildningsfrågor samt jämförelser med befälssystem i andra länder framträder tre ståndpunkter särskilt tydligt. För det första menar propositionen att försvarets interna utbildningar också bör beskrivas i termer som motsvarar det civila systemets – en meritvärdering som är omsättningsbar till samhällets i övrigt. Det andra anmärkningsvärda är att behörighetskraven avseende antagning till officersutbildning inte skall ses som krav utan som rekommendationer, kvotering för att få bredd i rekryteringen framhålls som nödvändigt. Den tredje ståndpunkten värd extra uppmärksamhet är arbetsgruppens varning för jämförelser med andra länders befälsstrukturer. Motivet till denna varning är att vi i Sverige har ”särskilda förhållanden” – dock utan att närmare specificera vilka dessa är.¹⁹

De avslutande avsnitten i propositionen innehåller statsrådet Anderssons formuleringar som kopplar tidigare redovisade ståndpunkter till samhället i övrigt. Det framgår tydligt att det är det svenska försvaret och svenska förhållanden som ligger grund för propositionen, inte minst pekas på att försvarets integration i samhället är av utomordentlig vikt. Departementschefen berör också Sveriges politiska och sociala utveckling, han påtalar det betydelsen av det praktiska förverkligandet av gemensamma demokratiska ideal och individens rätt till självförverkligande. Vidare framhålls, inom ramen för utbildning, vikten av nya begrepp och idéer inom såväl pedagogik som organisation och att strävan till ökat medinflytande också måste präglade utvecklingen inom försvaret.

Efter, i det närmaste, tre decennier av ohotat regeringsinnehav är det inte särskilt anmärkningsvärt att propositionen andas självförtroende och en visshet om att Sverige kan gå sina egna vägar, även när det gäller befälsordningen inom det militära försvaret. Det, intill dogm gränsande, mantrat alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig framgår med all önskvärd tydlighet. Vid denna tid är det naturligt, trots Sveriges tidigare internationella engagemang, alltifrån Suezbataljonen på 40-talet till 60-talets insatser i Kongo, att det endast är det nationella försvaret som ges utrymme.²⁰ Eftersom det till och med utfärdas en varning för jämförelser med andra nationers befälsutbildningssystem, finns det således inget behov av att motivera detta annat än i svepande ordalag.²¹

¹⁸ Prop 1973:128, sid 7-9.

¹⁹ Ibid, sid 12-14.

²⁰ Se bl a Försvarmaktens hemsida, www.mil.se.

²¹ Prop 1973:128, sid 14.

Mer uppseendeväckande är det, trots att antagningskraven till officersutbildning endast bör ses som rekommendationer, att begrepp som meritvärdering för internutbildning anses viktigt. Här kan börja anas embryot till en tankebana, om än inte utvecklad, som i förlängningen skulle kunna leda fram till en ny syn på officersutbildning. Vidare kan också formuleringar om individens rätt till självförverkligande och att alla skall ha lika möjligheter att avancera peka på en tendens att, i grunden, vilja förändra det som börjar upplevas som ett system vars struktur bör förpassas till historien.

2.3 Propositionen om en ny befälsordning inom det militära försvaret

När vi nu hoppar fram några år, till regeringen Fälldins tid, och propositionen 1977/78:24 om en ny befälsordning för det militära försvaret, kan konstateras att den närmast kan betraktas som en fortsättning på tidigare diskuterad proposition. Detta är intressant, inte minst då Sverige sedan 1976 hade en borgerlig regering, då den pekar på en samsyn och kontinuitet avseende försvaret och yrkesofficerskåren. Vidare att notera är att denna proposition i långa stycken återredovisar 1973 års dito, inklusive vad de dåtida befälsorganisationerna hade för synpunkter på den då framlagda.

Redan inledningsvis slår propositionen fast att värnplikten är såväl fundamentet för det militära försvaret som ett absolut krav för behörighet till officersutbildning. Rekryteringsbredden framhålls som ett av de tyngsta argumenten för den nya befälsordningen med en enda kategori av yrkesofficerare, de två bärande idéerna synes vara att alla har lika förutsättningar och att den lägsta acceptabla bildnings- och utbildningsnivån för yrkesofficerare måste höjas. Vidare ifrågasätts inte den i 1973 års proposition presenterade ”syntesstrukturen” vilket också ger starka argument för ett enbefälssystem.²²

I propositionen redovisas Överbefälhavarens personalutredning från 1976 i vilken det framgår med utomordentlig tydlighet att allt anställt befäl, flygförare möjligen undantagna, skall kunna utbilda värnpliktiga. Även här finns således en övertygelse om att alla presumtiva yrkesofficerare har, eller skall ha, likartade intressen och att alla skall utbildas lika. Begreppet chef – fackman – utbildare och dess kopplingar till officerens användbarhet i såväl freds- som krigsorganisationen framgår tydligt. Överbefälhavaren anser, i likhet med den politiska ledningen, att allmän behörighet till högskolan är en lämplig lägstanivå för antagning till officersutbildning men nämner intet om att det skulle kunna finnas undantag från detta. Hans resonemang kretsar inte kring att detta krav skulle vara en rekommendation, vilket framhålls i 1973 års proposition, utan rör sig mer i termer av hur komplettering till behörighet skall utformas.²³

²² Proposition 1977/78:24 om en ny befälsordning för det militära försvaret, sid 3-5.

²³ Ibid, sid 16-25.

Jämförelser med andra länders utbildningssystem saknas i propositionen och den konstaterar till och med att enbefälssystemet, ”idealstrukturen”, saknar sin like inom statlig verksamhet. Systemet anses dock ”...svara väl mot de allmänna principer som statsmakterna lagt fast för utbildningsväsendet i stort.”²⁴ Propositionen går vidare med att anföra att yrkesofficersutbildningen, bland annat på grund av behörighetskraven, jämförelsesvis med civil högskoleutbildning på grundnivå. Vad gäller målet med den grundläggande utbildningen skall den byggas upp så att alla yrkesofficerare skall utbildas till nivån plutonchef i krig och ställföreträdande plutonchef i fred, undantaget vissa delsystemledare och tekniker i fredsorganisationen.

Propositionen klarlägger att lägsta tjänstegrad för yrkesbefälet skall vara fänrik och att redan anställd personal skall placeras in gradmässigt i det nya systemet. Alla tidigare kategorier, gruppchefer, plutonsofficerare etcetera, skall försvinna och ersättas av en enda kategori vilken skall benämnas yrkesofficerare, det ges alltså ingen möjlighet för de då existerande kategorierna och graderna att, exempelvis vid ålderspension, fasas ut utan hela omställningen skall ske momentant. I propositionen slås ytterligare grundvärden fast, nämligen de att ungefär hälften av officerarna skall utbildas till högre nivåer och att alla som anställs som yrkesofficerare skall kunna nå de allra högsta befattningarna. Detta innebär, trots allas lika möjligheter och det successiva urvalet i enlighet med ”synesstrukturen”, i runda tal, att 50 % av de framtida yrkesofficerarna aldrig kommer lämna tropp- och plutonsnivån.²⁵

Skiftet av regeringsmakt har inte påverkat den väg som 1973 års proposition började staka ut, snarare tvärtom, här utvecklas tanken om allas lika rätt och lika förutsättningar ett steg längre. Enbefälssystemet, till och med angiven lägsta grad, och dess tanke att alla officerare utom flygförare skall kunna utbilda värnpliktiga syftar till att skapa en homogen befälskår. Alla yrkesofficerare skall, i princip, lösa likartade arbetsuppgifter, åtminstone inledningsvis i karriären. Dessutom skall alla officerare utbildas till en given lägstanivå, plutonchef i krig, det förefaller utan tvekan som om det kollektivistiska idealet lever i högönskelig välmåga.

Att jämföra yrkesofficersutbildning med civil högskoleutbildning utan att diskutera meritvärdering förefaller vara en tankelapsus då propositionen, i allt väsentligt, följer 1973 års dito och dess tankar om att höja utbildningsnivån på det anställda befälet. De grundläggande tankarna är emellertid inte svåra att förstå, vid denna tid var officersyrket ett livstidsyrke och den enskilde officeren förväntas då, rimligen, kunna fullgöra arbetsuppgifter även i förhållandevis hög ålder. I detta perspektiv är det närmast en nödvändighet med en höjning av den allmänna användbarheten – särskilt med tanke på det konstanta inflödet av yngre officerare – för att officeren dels skall kunna lösa mer kvalificerade uppgifter och dels lämna plats till de yngre. Inte heller här ges internationella jämförelser eller engagemang något utrymme, invasionsförsvarets förväntade effekt är den enda måttstock som synes existera.

²⁴ Prop 1977/78:24, sid 36.

²⁵ Ibid, sid 1-2, 55 ff.

2.4 Personal för ett nytt försvar

Under namnet Personalförsörjningsutredningen överlämnades i februari 2001 betänkandet *Personal för ett nytt försvar* (SOU 2001:23), utredningen fick sitt uppdrag av dåvarande statsminister Göran Perssons socialdemokratiska regering. Uppdraget att redovisa en samlad syn på Försvarsmaktens personalförsörjning härrör, bland annat, från den av Riksrevisionsverket uppmärksammade strukturella obalansen när det gäller personalen i Försvarsmakten. Ytterligare grunder för utredningsuppdraget var regeringens strävan efter etnisk och kulturell mångfald samt behovet av jämställdhet mellan könen. Utöver detta skulle utredningen också överväga hur kraven på Försvarsmaktens deltagande i internationella insatser skall kunna tillgodoses och utvärdera utbildningssystemet för officerare.²⁶

Utredningen konstaterar redan i inledningen att det kalla kriget är slut och det till detta avpassade militära försvar, har spelat ut sin roll. Därefter beskrivs det militära försvaret efter 1996 års försvarsbeslut och konstaterar att även detta militära försvar kan ha sett sina bästa dagar. Vidare framgår att internationella insatser, i hela spektret fredsbevarande, fredsframtvängande och fredsfrämjande, tillsammans med interoperabilitetsfrågor kommer att bli allt viktigare. För att klara av de internationella uppgifterna har regeringen kommit fram till att ett nytt utbildningssystem och en ny organisation bör införas.²⁷

När det gäller själva personalförsörjningen pekas på att det framtida försvaret kommer att vara numerärt mindre men ha en högre kvalitet och vara mer anpassningsbart, även här framhålls att den internationella verksamheten blir allt viktigare. Utredningen bejakar också möjligheten att visstidsanställa soldater och sjöman i begränsad omfattning, högst 1000 man. Den största delen av avsnittet rör emellertid officerarna och befälssystemet, utredningen framhåller med den största emfas att en återgång till ett tvåbefälssystem skulle vara ”att vända tillbaka till ett föråldrat befälssystem”²⁸, den rätta vägen anses vara att behålla enbefälssystemet och inom ramen för detta finna bättre sätt att ta tillvara officerarnas kompetenser. Ett sätt att göra detta är att skapa flera karriärvägar där dessa skiljs åt genom benämningen chefsbefattning respektive expertbefattning och utredningen menar att även experter skall kunna gradbefordras. Detta görs möjligt genom att beteckningen nivåhöjande utbildning försvinner och att kopplingen mellan skolsteg och befordran utgår. I övrigt anser utredningen att officersutbildningen likställas med övriga treåriga akademiska utbildningar och bejakar Försvarshögskolans ambition att erhålla examensrätt. Avsnittet avslutas med några övergripande resonemang om mångfald, att den skolbundna tiden totalt sett är för lång och ett förslag om att befordran till löjtnant skall ske när den studerande fullgjort sin grundläggande officersutbildning. Fackprogrammets betydelse och behov av utveckling

²⁶ *Personal för ett nytt försvar* (SOU 2001:23), bilaga 1 (kommittédirektiv).

²⁷ *Ibid*, sid 43-53.

²⁸ *Ibid* sid 60-61.

framhålls särskilt och motivet till detta är att detta skulle stödja flerkarriärsystemet.²⁹

Att officersyrket närmast är ett kall som, bland annat, kräver stort engagemang att tjäna det allmänna och offervilja gör att officeren inte är vilken statstjänsteman som helst både hävdas och motsägs i utredningen. Dels pekas på de utomordentliga krav som ställs på officeren och dels hävdas att denne inte alls är unik, motivet till detta är att många officerare kan gå direkt till en civil anställning. Utredningen konstaterar också att de stridande i moderna konflikter blir en högteknologiskt utrustad minoritet, en elit, som backas upp av en ”omfattande kringsservice”.³⁰ Det finns en tydlig tendens att belysa försvarets och stridens, insatsens, förändrade förutsättningar och syften, inte minst framgår det när begreppstrilogin chef – ledare – fackman framgent bör hanteras med begreppen krigarrollen – ledarrollen – expertrollen för att möta de förändrade kraven på officeren. Begreppet krigare som metafor för en militär chef anses felaktigt då Försvarmaktens uppgift är att vara fredsfrämjande och att ta bort begreppet skulle underlätta vidare utvecklingsarbete.³¹

Att alla officerare, trots allt, inte är lika framgångsrika tydligt då utredningen konstaterar att specialisering är en alternativ karriärväg, alla vill uppenbarligen inte sträva mot högre nivåer och generalisering. En tydlig åtskillnad mellan specialist och generalist görs i fråga om ansvarsnivåer men att återgå till ett tvåbefälssystem är uteslutet. Detta till trots anses att ett flerkarriärsystem är bra och att rekrytering skall breddas, hur denna breddning skall gå till är dock ett problem som Försvarmakten äger. I flerkarriärsystemet kommer en specialist gradmässigt kunna befordras med samma gradbeteckningar som en generalist, någon konflikt mellan samma grads befälsrätt mellan de olika kategorierna finns inte.³²

Det dryga decennium som förflutit mellan övergången till enbefälssystem och Personalförsörjningsutredningen, har inneburit mycket stora förändringar för det militära försvaret. Utredningen genomfördes efter det av riksdagen våren 2000 fattade beslutet om en övergång till insatsförsvaret i stället för invasionsförsvaret.³³ Interoperabilitet, ett ord som inte existerat i svensk militär kontext i modern tid paras här med ett framhållande av vikten av internationella insatser. Detta är, om inte ett paradigmskifte, åtminstone en av de största förändringarna avseende det militära försvaret i modern tid som inte föranletts av krig. Trots detta stora förändringsbehov och den ökande internationaliseringen med sina särskilda krav, tas tydligt avstånd från att anpassa befälsordningen till omvärlden. I detta avseende är det fortfarande så att det svenska systemet är överlägset. Det ökande behovet av specialister skall tillgodoses av ett flerkarriärsystem inom ramen för enbefälssystemet och dess fortlevande icke-akademiserade jämförbarhet med den civila högskolan.

²⁹ SOU 2001:23, sid 55-69.

³⁰ Ibid sid 71.

³¹ Ibid, sid 71-83.

³² Ibid, sid 83-100.

³³ Ibid, sid 43.

En reflektion kring utredningen och dess direktiv skulle kunna vara att den politiska ledningens medvetenhet om svårigheterna att anpassa det militära försvaret och alliansfrihetstankarna till en säkerhetspolitiskt alltmer integrerad värld skapar ett slags cirkelresonemang. Det vill säga att eftersom vi i Sverige har unika förhållanden, har vi också en unik befälsordning, dessa unikum till trots skall ett nytt utbildningssystem och en ny organisation införas men slutsatsen är redan i förväg den att befälsordningen, enbefälssystemet, är rätt och inte behöver förändras.

2.5 Ett reformerat skolsystem för Försvarmakten

Skolreformutredningens i maj 2003 överlämnade arbete hade en tredelad uppgift, för det första skulle det långsiktiga kompetensbehovet för försvaret analyseras. För det andra skulle utbildningsfrågor för att tillgodose detta behov klarläggas och för det tredje skulle status, i jämförelse med annan eftergymnasial utbildning, för den militära utbildningens föreslås. I direktivet finns också styrningar att, bland annat, minska antalet elever som genomgår skolstegen, utreda möjligheter till anpassad officersutbildning samt att göra en jämförelse med relevanta utländska utbildningssystem. Könrollsansvar och integrationspolitiska mål samt statens ansvar i fråga om föregångsmannaskap avseende etnisk mångfald skall beaktas.³⁴

Utredningen konstaterar att den då förefintliga utformningen av officersutbildningssystemet och dess föregångare hade lett till en försvagning av officersprofessionen, den nytexaminerade officeren inte har de kunskaper och färdigheter som krävs för att kunna fungera som trupputbildare. Den mycket snabba omvärldsförändringen och de allt högre svenska ambitionerna avseende internationellt samarbete, visar också på ett behov av att anpassa Försvarmakten och dess utbildningssystem till de nya förutsättningarna.³⁵

Av de behov som uppstått med anledning av de nya förhållandena är, vad gäller officerare, behovet fler fackmän och specialister på bekostnad av antalet generalister tydligt. Detta ställer i sin tur krav på en differentierad utbildning och en flexibilitet i utbildningssystemet. Anpassad officersutbildning, att kunna anställa redan (akademiskt) utbildade specialkompetenser efter en kortare officersutbildning anses kunna vara ett exempel på differentiering, ett tidigt val av karriärväg är ett annat. I flerkarriärsystemet är det av vikt att möjligheten till karriärbyte, förutsatt att individen har förmågan och att Försvarmakten har behovet, ligger öppen. Officerens roll, exempelvis vid samverkan med myndigheter och samhällsfunktioner såväl internationellt som nationellt, kräver att denne är såväl bildad som välutbildad. Skolsystemet som skall fostra en sådan officer måste därför vara flexibelt och självförnyande, om det skall kunna anpassa sig och leverera den nödvändiga utbildningen.³⁶

³⁴ *Ett reformerat skolsystem för Försvarmakten* (SOU 2003:43), bilaga 1 (kommittédirektiv).

³⁵ *Ibid*, sid 25-34.

³⁶ *Ibid*, sid 35-63.

I jämförelse med andra jämförbara länder som USA, Tyskland, Storbritannien, Frankrike med flera är den svenska officersutbildningen förhållandevis kort men givet vårt enbefälssystem är direkta jämförelser svåra att göra. Den förändrade officersrollen och det ökade internationella samarbetet ökar behovet av harmonisering av officersutbildningen, främst i förhållande till europeiska länder. En av trenderna i de europeiska officersutbildningarna är att dessa akademiseras och att den grundläggande officersutbildningen därmed blir längre men eftersom den är sammanhållen, slutförs tidigare än i Sverige. Med hänsyn taget till detta och behovet av fler specialister, finns starka motiv till en struktur med olika utbildningsinriktningar, av skilda längder, och differentierade antagningskrav. Detta skall ske som inledningen till ett flerkarriärsystem dock inom den gemensamma grundläggande utbildningens hank och stör.³⁷

Strävan efter en akademiserad grundläggande officersutbildning står oemotsagd, fördelarna överväger tydligt; strävan efter internationell harmonisering, kvalitetssäkring och forskning knutet till officersprofessionen är starka argument i frågan. Beredskapen för att förändra och förnya innehållet i officersutbildningen måste vara hög om utbildningen skall kunna vara relevant – ”just in time” är viktigare än ”just in case”. För att ytterligare öka officerarnas professionalitet och möta framtida krav på kompetens krävs att officerare bereds möjlighet att behålla samma befattning, särskilt på chefsnivå, under längre tid än vad nu är fallet.³⁸

Att akademiseringen av officersutbildningen har högsta prioritet kan följande citat belägga:

Utredningen konstaterar att akademisering av officersutbildningen är nödvändig för att få en fortsatt kvalitetsutveckling samt för att nå internationell status och jämförbarhet. Detta gäller även den grundläggande officersutbildningen.³⁹

Det framgår emellertid inte av utredningens förslag att grundläggande utbildningen skall leda till en formell akademisk examen på, exempelvis, kandidatnivå, utan endast att den skall omfatta minst 80 poäng vilket då motsvarade 2 års utbildning.⁴⁰

Även i Skolreformutredningen problematiseras enbefälssystemet men lämnas i övrigt därhän, utredningen fokuserar på officersutbildning i den klassiska betydelsen. Förvisso påtalas, återigen, behovet av fler specialister och fackmän men det förefaller som om någon annan befälsordning än den rådande inte är föremål för diskussion. Resonemang kring en anpassad officersutbildning och internationella jämförelser visar på att interoperabilitetstankarna vunnit gehör och att en anpassning till rådande internationella förhållanden är nödvändiga.

³⁷ SOU 2003:43, sid 65-72.

³⁸ Ibid, sid 72-88.

³⁹ Ibid, sid 99.

⁴⁰ Ibid, sid 100-128.

Konstaterandena dels att officersutbildningen måste akademiseras och dels att den bör byggas upp med olika inriktningar, längder och antagningskrav tyder på en insikt om att det svenska systemet måste, i grunden, förändras.

Skolreformutredningen är behäftad med samma slags ideologiskt färgade blockeringar som sin föregångare Personalförsörjningsutredningen, hur argumenten än skruvas och vrids måste de ändå peka på två oförenliga krav – att behålla det unika svenska systemet och anpassning till omvärldens faktiska förhållanden. Formuleringar om officersyrket i termer av profession och att det är bekymmersamt när officersprofessionen försvagas, tyder på att problemen med officersutbildningens dåvarande utformning anses allvarliga och att åtgärda detta således är av stor vikt.

2.6 Försvarshögskolan – en översyn

I utgångspunkterna för det i maj 2004 överlämnade betänkandet *Försvarshögskolan – en översyn* (SOU 2004:58) av Försvarshögskoleutredningen. Redan i utredningens utgångspunkter slås fast att akademiseringen av officersutbildningen är av avgörande betydelse för Försvarshögskolan, dels därför att det innebär att skolan därmed får examensrätt och dels därför att ett inrättande av Försvarshögskolan som statlig högskola påverkar relationerna till andra högskolor och universitet.⁴¹

Betänkandet överlämnades förvisso innan Försvarshögskolan erhållit examensrätt men anser att utbildningen redan bedrivs i enlighet med högskolelagens krav. Vid Försvarshögskolan bedrivs omfattande forskning och utbytet med andra nationers motsvarande högskolor och universitet är förhållandevis stort, men kan utvecklas ytterligare.⁴² Vidare konstateras att kraven på det nya insatsförsvaret är höga, inte minst när det gäller kapaciteten att verka internationellt och att detta förmodas vara skälet till statsmakternas krav att "...bygga officersutbildningen på en vetenskaplig grund och förbättra kunskapsförsörjningen inom hela säkerhetsområdet med forskningsinsatser."⁴³

Sveriges ökande medverkan i internationell krishantering i samverkan med andra länder, vilka ofta är medlemmar i NATO, innebär att Försvarshögskolan måste tillhandahålla adekvat utbildning för svenska officerare för detta. Vidare bör Försvarshögskolan öka utbytet med försvarshögskolor i andra länder, bland annat genom lärarutbyten och internationella stabsövningar. En jämförelse med NATO-landet Tyskland ger vid handen att detta lands officerare efter ungefär tre års utbildning erhåller en akademisk examen och att detta, generellt, sker efter studier vid den tyska försvarsmaktens egna universitet.⁴⁴

Denna utredning behandlar inte officersprofessionen som sådan i nämnvärd omfattning, däremot framhålls de ökade kraven på insatsförsvaret och därmed

⁴¹ *Försvarshögskolan – en översyn* (SOU 2004:58), sid 22.

⁴² *Ibid*, sid 29-48.

⁴³ *Ibid*, sid 49.

⁴⁴ *Ibid*, sid 159-160.

också på dess personal. Återigen konstateras det internationella samarbetets stora och ökande betydelse, om än ur ett Försvarshögskoleperspektiv, och att skolan måste kunna ge officerarna en utbildning anpassad till detta. Inte minst kan slutsatsen dras, att om ett nödvändigt och fruktbart utbyte med andra nationers motsvarande skolor skall vara möjliga måste den svenska officersutbildningen också vara jämförbar. Akademiseringen av officersutbildningen och Försvarshögskolans examensrätt hänger intimt samman och bägge är därmed en nödvändighet för att Sverige skall kunna bidra på ett trovärdigt sätt till den internationella krishanteringen.

2.7 Ett användbart försvar

I den av kammaren den 16 juni 2009 bifallna propositionen *Ett användbart försvar*⁴⁵ är, inte oväntat, internationell samverkan och användbarhet centrala teman. Den vikt detta tillmäts gör tydligt i formuleringar som ”Regeringen anser att dagens hot mot fred och säkerhet avvärjs bäst i samverkan med andra länder och organisationer.”⁴⁶ och ”Deltagandet innebär att Sverige kan ta del av och implementera koncept, doktriner, standarder m.m. och på så sätt möjliggöra interoperabilitet...”.⁴⁷ Vidare anses NATO vara av central betydelse för att Försvarsmaktens förmåga skall kunna utvecklas och stärkas.⁴⁸

Sverige skall kunna ta emot militärt stöd från andra nationer eller organisationer, även när det gäller försvaret av det egna territoriet. Vi skall också kunna leda en multinationell insats på brigadnivå, likväl som att tillsammans med andra kunna försvara vårt land mot väpnat angrepp från icke-statliga aktörer. Vidare skall Försvarsmaktens insatsförband och dess personal vara lika beredda att genomföra insatser såväl inom som utom riket.⁴⁹

I propositionen definieras Försvarsmaktens personalkategorier, av vilka de militära är: Officer, specialistofficer samt gruppbefäl, soldater och sjömän. Den tydliga övergången till ett differentierat befälssystem, ett tvåbefälssystem, motiveras förhållandevis ingående där det tydligaste argumentet är att det ökar effektiviteten i personalförsörjningen av officerare. Det inbördes, antalsmässiga, förhållandet mellan officerare respektive specialistofficerare är 1:1,6; specialistofficerarna kommer således att vara i majoritet.⁵⁰ Anledningen till detta förhållande är behovet av kontinuitet i befattningar och djup fackkompetens, ett behov som inte kunde tillfredsställas med enbefälssystemet som ”...i praktiken var inriktat mot en chefskarriär...”.⁵¹

Det ligger nära till hands att dra slutsatsen att skiftet från socialdemokratiskt till borgerligt styre öppnade för möjligheten att på allvar diskutera en återgång till

⁴⁵ Proposition 2008/09:140, *Ett användbart försvar*.

⁴⁶ Ibid, sid 30.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid, bl a sid 32, 37, 43 och 72.

⁵⁰ Ibid, sid 73 och 81 ff.

⁵¹ Prop 2008/09:140, sid 81.

ett ”föråldrat befälssystem”⁵². De politiska låsningarna att vidgå att tidigare, i grunden omvälvande befälsordningsbeslut var ett felgrepp (även om beslutet fattades under borgerligt styre var ursprungstanken och fasthållandet vid enbefälssystemet av socialdemokratiskt ursprung), släppte.

Det internationella samarbetet och samverkan med såväl länder som organisationer, främst NATO, har i denna proposition fått stort utrymme. Även om interoperabilitet ansågs viktigt redan tidigare står det här skrivet i eldskrift och kröns dessutom med att denna interoperabilitet även skall omfatta Försvarsmaktens personal. Viktigast med propositionen är emellertid att den, vad gäller officersutbildningen, skapar reella förutsättningar för att akademisera densamma.

2.8 Sammanfattning av underlaget

Akademiseringen av officersprofessionen och utbildningen därtill präglas av tre förhållandevis distinkta karaktäristika som interagerar med varandra. Den långvariga svenska traditionen av blocköverskridande överenskommelser på det försvarspolitiska området parat med en oöverträffat lång tid med regeringsinnehav av ett och samma parti förefaller ha byggt upp en självbekräftandets och självtillräcklighetens logik. Eftersom inget skulle vinnas på att riva upp en svensk modell av social utveckling, i det här fallet avseende officersutbildningen och införandet av den nya befälsordningen, fanns det ingen anledning att göra det. Tvärtom verkar det ha varit viktigare att på alla sätt visa på att den inslagna vägen, även om vägvalet inte blev särskilt lyckat, var den bästa tänkbara. Att välja en väg som någon annan stakat ut och dessutom lämna den inhemskt skapade unika dito, skulle motsäga att Sverige hade ”särskilda förhållanden” – förhållanden som låg till grund för hela grundresonemanget om ett enbefälssystem.

Det andra karaktäristiska draget är den tidiga ambitionen att sträva efter en höjd utbildningsnivå såväl inom samhället som helhet, som inom det militära befälets skrå. Denna ambition bygger på dels jämlikhetssträvanden i allmänhet och dels viljan att tydligare integrera försvaret i samhället. Viljan och ambitionen att jämställa och meritvärdera militär utbildning med motsvarande civila utbildningar är tidigt tydlig och ligger väl i linje med Sveriges sociala och politiska utveckling.

Det tredje karaktäristiska draget är insikten, trots alliansfrihet och strävan efter neutralitet, om Sveriges faktiska behov av internationell anpassning inom den militära arenan. Vi vet att redan tidigt under efterkrigstiden insåg den högsta politiska och militära ledningen att Sverige behövde förbereda sig för att ta mot NATO:s hjälp i händelse av ett sovjetiskt angrepp.⁵³ Efter det kalla kriget och under de därpå följande åren har den internationella anpassningen en annan

⁵² SOU 2001:23, sid 60-61.

⁵³ Willhelm Agrell, *Fred och fruktan – Sveriges säkerhetspolitiska historia 1918-2000*, Historiska Media, Lund 2000, sid 164-165.

prägel, nu handlar det om internationella insatser i fredens tjänst. Den internationella anpassningen omfattar sedan åtminstone det tidiga 2000-talet även en harmonisering av officersutbildningen och därmed påverkas, naturligtvis, även Försvarshögskolan.

Dessa tre drag, den svenska självtillräckligheten, bildningsidealet och behovet av internationell anpassning kan sägas utgöra en treenighet. Under den inledande delen av den studerade tidsperioden kommunicerades till medborgarna de två första som bärande idéer, den internationella anpassningen var officiellt nedtonad och på gränsen till icke existerande. Efter det kalla kriget växte en tydligare betoning på de internationella insatserna fram, dock utan att ge avkall på de två första. Mot slutet av den studerade tidsperioden sker något dramatiskt, de två förstnämnda dragen försvinner helt ur argumentationen – det är endast de internationella kopplingarna som betonas. Det är nu Försvarsmakten och inte politiken som skall utforma befälsordningen och därmed också, i allt väsentligt, dess utbildning.

Vägen fram till officersprofessionens akademisering kan beskrivas som tvådelad. Å ena sidan kan hävdas att akademiseringen av officersutbildningen var en lång process med rötterna i det tidiga 1970-talet och å andra sidan beskriva den som ett mycket snabbt förlopp under kanske blott något år. Idén om ett likställande av officersutbildningen med civil högskoleutbildning är förvisso belagd minst från den tiden, vilket ger argument för att det var en lång process. Arbetet synes dock ha varit fruktlöst under många år, ambitionen att skapa en akademisk officersutbildning, i ett system med ett behov av fler specialister än generalister, utan att göra avkall på enbefälssystemet synes vara en gordisk knut.

Å andra sidan kan överlåtandet av befälsordningens utformande till Försvarsmakten hävdas vara argument för att akademiseringsprocessen som sådan var mycket snabb. Förvisso hade arbetet med att utveckla Försvarshögskolan till en statlig högskola med examensrätt pågått under flertalet år, den processen är dock inte avgörande för själva akademiseringen av officersutbildningen. Detta alexanderhugg, att överlåta befälsordningen och dess utformning till Försvarsmakten, medförde att det inte längre var två oförenliga krav som skulle mötas. Frågan om akademiseringen separerades från befälsordningsfrågan, de två behandlades var för sig och därmed nådde arbetet till resultat.

Slutsatsen här blir att akademiseringen av officersprofessionen i Sverige löpt i två parallella spår vilka endast skenbart var ett och samma. Det ena spåret, akademiseringen och kvalitetshöjningen, av utbildningen löpte under lång tid. Det andra spåret, utformningen av befälsordningen, löpte under avsevärt mycket kortare tid.

3. **Analys**

3.1 **Inledning**

För att förstå processen bakom akademiseringen av officersutbildningen är det av stor vikt att förstå den nära historien, från andra världskrigets slut och till våra dagar, ur ett säkerhetspolitiskt perspektiv. Den allmänt vedertagna uppfattningen att vår neutrala hållning under andra världskriget gynnade Sverige diskuteras inte i detta arbete, utgångspunkten är snarare den faktiska: Sverige var alliansfritt, förhöll sig neutralt och kom, i det närmaste, skadeslös ur kriget. Detta ger vid handen att alliansfrihet syftande till neutralitet i krig är ett fungerande sätt att förhålla sig omvärlden, förutsatt att den egna försvarsförmågan är, eller åtminstone uppfattas som, tillräcklig och trovärdig.

Under det kalla kriget polariserades, som bekant, världen allt mer; öst stod mot väst, socialism och kommunism stod mot kapitalism. I och med denna polarisering skapas ett slags strategiskt vakuum kring Sverige – väster om landet finns NATO och i öster Warsawapakten (WP). Dessa båda giganter var monumentalt överlägsna och i Sverige utvecklades så småningom ”marginaldoktrinen” eller ”marginaleffektsteorin”, vilken gick ut på att de två stora, när de väl anföll varandra, endast kunde avdela mindre resurser mot Sverige. Visserligen fanns, åtminstone i högre militära och försvarspolitiska kretsar en uppfattning om att Sverige, i händelse av ett Sovjetiskt angrepp skulle behöva militärt stöd, men under andra halvan av 1960-talet försvann detta ur diskussionen. Sverige skulle stå helt på egna ben, resonemang om att samordna försvarsinsatser med någon annan nation eller organisation skulle korrumpiera neutralitetspolitiken – ett rent ideologiskt ställningstagande.⁵⁴

Kriget skulle komma efter lång förvarning och Sverige skulle inte påverkas förrän efter det att den stora konflikten mellan öst och väst pågått så länge att landet skulle kunna bli aktuellt som genomgångsområde. Överraskande angrepp mot vårt land ansågs, i det närmste, uteslutna.⁵⁵ Den sedan 1946 sittande, socialdemokratiska, politiska ledningen var tydlig i sitt budskap om alliansfrihet och neutralitet och intog en alltmer anti-amerikansk officiell hållning, tydligast kanske detta framgår i statsminister Palmes ”jultal” 1972 då statsministern skarpt hade markerat mot USA och dess krig i Vietnam.⁵⁶

Willhelm Agrell sammanfattar resultatet av denna utveckling från 1960- och 70-talen på följande vis:

*Neutralitetspolitiken låg här inte bara som en kvävande
våt filt över den strategiska analysen, den resulterade i
en tvivelaktig utformning av försvaret, något som under*

⁵⁴ Agrell, sid 164-165.

⁵⁵ Ibid, sid 155 ff och 166.

⁵⁶ Marco Smedberg, *Vietnamkrigen 1880-1980*, Historiska Media, Lund 2008, sid 255.

andra betingelser kunde ha orsakat en nationell katastrof.⁵⁷

Under perioden från andra världskrigets slut fram till, åtminstone, det sena 70-talet upplevde Sverige en stadig uppgång i levnadsstandard, välfärd och minskade sociala klyftor. Under samma period hade regeringsmakten tillhört ett och samma parti från 1946 till 1976 och detta under endast två statsministrar, att riket upplevdes som stabilt och att den inslagna vägen var den rätta är lätt att förstå. Beslut på den säkerhetspolitiska arenan, dit det militära försvaret och dess befälsordning hör, fattades sannolikt i samma självtillräckliga och socialt jämlikhetssträvande anda. Konsekvenserna därunder, särskilt inte i en säkerhetspolitiskt starkt föränderlig omvärld, stod däremot kanske inte fullt klara förrän långt senare.

3.2 Analysmodellen - mätinstrumentet

För att förstå beslut och dess konsekvenser i detta avseende används här Andréns modell för säkerhetspolitisk analys, modellen bygger på att den totala säkerhetspolitiken består av två delar: Den inåtriktade säkerhetspolitiken vilken omfattar åtgärder och aktiviteter som syftar till att upprätthålla förmågan till självförsvar. Denna del av säkerhetspolitiken omfattar inte enbart militär rustning utan inkluderar de flesta åtgärder avsedda att skapa en mental beredskap inför hot och katastrofer. Den utåtriktade säkerhetspolitikens yttersta syfte är att landets internationella agerande dels uppfattas vara i linje med den officiella säkerhetspolitiska ståndpunkten, i Sveriges fall neutralitetspolitiken, och dels att agerandet är konsekvent.⁵⁸

Till Andréns ursprungliga modell har här fogats ytterligare en kolumn (Kommentar/konsekvens) för att skapa utgångsvärden till detta arbetes syfte. I denna kolumn redovisas åtgärder eller ställningstaganden huvudsakligen hämtade ur det studerade underlaget. De kommentarer eller konsekvenser som inte hämtats ur underlaget är av den karaktären att de får anses som allmän kunskap och är därför inte fotnotade. Två exempel på en sådan kommentar är noteringar om den, tidigare, starka inhemska försvarsindustrin och Sveriges nuvarande engagemang i Partnership for Peace (PfP).

Tabellen återges två gånger, den första omfattar tiden fram till början av 2000-talet och den andra omfattar tiden därefter. Exakt tidsgräns mellan de två är svår att precisera eftersom utveckling och förändring ibland har skett genom en gradvis process och ibland förhållandevis raskt genom, exempelvis, snabbt implementerade politiska beslut.

⁵⁷ Agrell, sid 156.

⁵⁸ Andréns, sid 30-34.

Säkerhetspolitikens struktur		
Utåtriktad säkerhetspolitik		
Mål	Medel	Kommentar / konsekvens
Strategiskt rollval: försvarspolitiska relationer till andra stater	Utrikespolitiskt rollval mellan ytterligheterna total integrering och total isolering	Sverige valde offentligt att ta avstånd från all form av försvarspolitisk integrering med andra stater.
Försörjning utifrån med livsviktiga förnödenheter	Handelspolitik	
Direkt påverkan på den större internationella miljön	Aktivt medlemskap i internationella organisationer, samt annan diplomatisk aktivitet	Sverige agerade tydligt och markerade, främst mot USA, vid denna tid tydliga ståndpunkter
Internationell gemenskap	Information, kommunikation, aktivt samarbete och samordning	Militär samordning valdes bort, <u>även avseende befälsordningen</u>
Inåtriktad säkerhetspolitik		
Förmåga till självförsvar	Militära resurser, befolkningsskydd och anordningar för civil beredskap	En stark svensk försvarsindustri byggdes upp.
Försörjningstrygghet	Näringspolitiska åtgärder för att främja självförsvar på väsentliga områden under kris och krig	
Teknologisk och ekonomisk kompetens	Forskning, utveckling, utbildning	Den allmänna höjningen av bildningsnivån i samhället kopplas även till det militära utbuds-systemet, tydligt i Prop 1973:128
Säkerhetsfrämjande infrastruktur	Samhällsplanerande åtgärder	Bl a utbyggnaden av skyddsrum, instruktionssidan "Om kriget kommer", m m
Värdegemenskap, lojalitet, försvarsvilja	Påverkas av åtgärder över hela samhället	Den uttalade sociala utjämningspolitiken, tydliga budskap till befolkningen om vår alliansfrihet – vi går vår egen väg.

Tabell 1: Säkerhetspolitikens struktur enligt Andren, utvecklad med en tredje kolumn. Kommentarer avser kopplingar till enbefälssystemet.⁵⁹

Betraktas modellen ur ett befälsordningsperspektiv förefaller det som om beslutet att frånga det tidigare flerbefälssystemet fattades på grundval av inåtriktade säkerhetspolitiska bedömningar. Enbefälssystemet byggdes upp i enlighet med de rådande politiska strömningarna och synen på det militära försvaret som ett folkförsvar enbart ämnat till rikets försvar, därmed finns det ett starkt symbolvärde i att endast ha en, jämlik, befälsskår där alla, åtminstone i teorin, har lika möjligheter att bli överbefälhavare.

De konsekvenser som enbefälssystemet fick i den utåtriktade säkerhetspolitiken, att militär samordning och militärt utbyte försvåras, var ointressanta då Sverige

⁵⁹ Andren, sid 35.

valt att stå utanför allt sådant internationellt samarbete. Det kan till och med vara så att detta försvarande skänkte ytterligare inåtriktad säkerhetspolitisk trovärdighet till neutralitetspolitiken, vilket ger ytterligare indicier för att beslutet huvudsakligen var inrikespolitiskt.

I dag ser modellens innehåll, avseende kommentarerna, ut enligt nedan.

Säkerhetspolitikens struktur		
Utåtriktad säkerhetspolitik		
Mål	Medel	Kommentar / konsekvens
Strategiskt rollval: försvarspolitiska relationer till andra stater	Utrikespolitiskt rollval mellan ytterligheterna total integrering och total isolering	”Det råder bred enighet om att vårt lands framtida säkerhet bygger på gemenskap och samverkan med andra länder” ⁶⁰
Försörjning utifrån med livsviktiga förnödenheter	Handelspolitik	
Direkt påverkan på den större internationella miljön	Aktivt medlemskap i internationella organisationer, samt annan diplomatisk aktivitet	Medlemskap i EU och PfP, deltagande i FN-sanktionerade, NATO-ledda insatser.
Internationell gemenskap	Information, kommunikation, aktivt samarbete och samordning	Interoperabilitet, även avseende FM personal betonas starkt.
Inåtriktad säkerhetspolitik		
Förmåga till självförsvar	Militära resurser, befolkningsskydd och anordningar för civil beredskap	Mindre egen utveckling – mer samverkan och köp av färdigutvecklade system. ⁶¹
Försörjningstrygghet	Näringspolitiska åtgärder för att främja självförsvar på väsentliga områden under kris och krig	
Teknologisk och ekonomisk kompetens	Forskning, utveckling, utbildning	
Säkerhetsfrämjande infrastruktur	Samhällsplanerande åtgärder	
Värdegemenskap, lojalitet, försvarsvilja	Påverkas av åtgärder över hela samhället	Det internationella samarbetet betonas starkt som säkerhetsfrämjande.

Tabell 2: Säkerhetspolitikens struktur enligt Andrén, utvecklad med en tredje kolumn. Kommentarna avser kopplingar till återinförandet av flerbefälssystemet.⁶²

I jämförelse med den först redovisade matrisen syns två grundläggande och intressanta skillnader: Det tycks vara så att återinförandet av flerbefälssystemet ligger inom ramen för den utåtriktade säkerhetspolitiken. Det militära försvaret har nu som uppgift att, i samverkan med andra länder och organisationer, värna medborgarnas trygghet genom sin interoperabilitet. Huvuduppgiften nationens försvar och frihet, löses inte längre vare sig solitärt eller geografiskt begränsat till svenskt territorium.

⁶⁰ Proposition 2008/9:1, Förslag till statsbudget för 2009, Utgiftsområde 6, sid 28.

⁶¹ Ibid, sid 24-25.

⁶² Andrén, sid 35.

Den andra stora skillnaden är att betydelsen av signalvärdet inåt, avseende vikten av att kunna stå på egna militära ben, förefaller bedömas som lågt på gränsen till ointressant. Idén att använda Försvarmakten som ett uttryck för strävan efter ökad social jämlikhet och demokratisk utveckling av landet verkar inte ha någon som helst betydelse, ”att vända tillbaka till ett föråldrat befälssystem”⁶³ ses inte som något problem.

3.3 En dust med modellen

Håller hypotesen i detta arbete, att långsiktiga politiska beslut avseende, i det här fallet, Försvarmakten och dess utbildning grundas på objektivitet och rationalitet, streck? För att besvara frågan krävs först en påminnelse om definitionen av objektivitet och rationalitet: I ett demokratiskt land, som Sverige, så fattar de folkvalda rätt beslut av den enkla anledningen att de företräder den ideologi som är ”rätt”. I avsnittet ovan har beslut om befälsordningen kunnat definieras inom ramen för den totala säkerhetspolitiken

Sveriges tradition av blocköverskridande överenskommelser avseende försvarspolitik, särskilt under tiden efter krigsslutet och åtminstone intill 1980-talet får anses vara väl kända förhållanden. Det är därför inte svårt att förstå att den borgerliga regeringen efter 1976 valde att fortsätta de av föregående regeringars påbjudna struktur- och befälsordningsresonemang. Inom ramen detta arbetes syfte kan därför konstateras att beslutet avseende utbildningen av officerare i Sverige var såväl rationellt som objektivt. Mer intressant är då att rikta uppmärksamheten mot var inom den totala säkerhetspolitiken, beslutet om enbefälssystemet finner sin rationalitet. Enligt modellen framstår det således som ställt utom allt rimligt tvivel att beslutet att införa enbefälssystemet var i första hand var inrikespolitiskt och återinförandet av flerbefälssystemet var ett utrikespolitiskt ställningstagande.

Objektiviteten och rationaliteten när det gäller akademiseringen av officersutbildningen ges också en invisning, ehuru inte lika tydlig, till av ovan använda metod. Här får vi snarare vända åter till formuleringar som exempelvis:

*Det råder bred enighet om att vårt lands framtida säkerhet bygger på gemenskap och samverkan med andra länder.*⁶⁴

Denna gemenskaps och samverkans djupare innebörd, när det handlar om Försvarmaktens personal, blir tydlig då tre förtydliganden görs senare i propositionen. För det första är det verksamhetsintressena som bör vara styrande för befälsordningen, för det andra är det lämpligaste att tillämpa principer för befälsordningen som är internationellt vedertagna. För det tredje bör det vara

⁶³ SOU 2001:23, sid 60-61.

⁶⁴ Prop 2008/9:1, sid 28.

berörd myndighet, alltså Försvarmakten, som beslutar om hur befälsordningen skall utformas.⁶⁵

Att låta verksamhetsintressena styra är en tydlig markering på att det är Försvarmaktens effekt som utåtriktat säkerhetspolitiskt verktyg som står i centrum. Inga formuleringar om att några ”särskilda förhållanden”⁶⁶, i det här avseendet, råder i Sverige finns ens antydda, det som däremot finns kvar som en konstant är den återkommande uppfattningen att det behövs fler specialister än generalister. Vidare ger verksamhetsintressena vid handen att det förefaller ineffektivt att utbilda för många för mycket – rätt utbildning till rätt person vid rätt tid verkar rimligen både billigare och mer logiskt.

Internationellt vedertagna militära karriärsystem som måttstock är ytterligare tecken på en objektiv och rationell syn på befälsordningen – eftersom gemenskap och samverkan är fundamentet, bär det rimlighetens prägel att faktiskt besluta om en internationellt jämförbar struktur. Att det dessutom är Försvarmakten som myndighet som skall utforma systemet pekar också på att rationalitet får styra långsiktiga beslut.

Akademiseringen som sådan är sprungen ur två källor, dels den ovan beskrivna anpassningen till internationella förhållanden avseende officersutbildning. En utbildning som i de flesta jämförbara länder leder till eller uppmuntrar till en akademisk examen, här har länder som Tyskland, USA och Storbritannien varit jämförelseobjekt.⁶⁷ Skall svenska officerare kunna vara interoperabla torde deras utbildning också vara det, åtminstone i så motto att den i struktur och vetenskaplighet befinner sig inom samma ramar som sina likar i utlandet.

Den andra av akademiseringens två källor är utbildningsanstaltens, Försvarshögskolans behov. Skall Försvarshögskolan kunna utveckla sin utbildning och sitt utbyte med sina utländska motsvarigheter för att bedriva utbildning och forskning förefaller det rimligt att dess grundläggande uppdrag, att utbilda officerare, grundas på vetenskap och beprövad erfarenhet. Även här finns en tydlig indikator på att det är det internationella samarbetet och de internationella insatserna som ställer kraven och inte det rent ”hantverksmässiga” utbildandet av officerare.⁶⁸

Avslutningsvis, i denna dust med den teoretiska modellen, återkommer vi till långsiktigheten i de politiska beslut som ligger till grund för utbildningen av officerare. Att radikalt förändra officersutbildningen är, av allt att döma, ett långsiktigt beslut emellertid återstår att definiera vad ”långsiktigt” innebär. Självfallet kan långsiktighet definieras i termer av tidsangivelser – år, decennier, mandatperioder och så vidare – men det kan också definieras i förhållanden till olika aktörer.

⁶⁵ Prop 2008/9:1, sid 48.

⁶⁶ Prop 1973:128, sid 14.

⁶⁷ SOU 2003:43, sid 66-68.

⁶⁸ Ibid, sid 49.

EU, NATO och FN är alla exempel på aktörer där den sistnämnda är en organisation som Sverige, sedan dess tillkomst, alltid har varit en stark tillskyndare av. Vad gäller EU har vi, sedan vi blev medlemmar, aktivt engagerat oss i och detta oavsett färg på regeringen, EU har blivit den kanske viktigaste delen av svensk utrikes- och säkerhetspolitik. NATO, med vilka vi historiskt har haft ett klivet och ibland till och med fientligt förhållande till, har genom sitt huvudmannskap i av FN sanktionerade insatser kommit att bli en organisation vi intimt arbetar tillsammans med. Animositeten gentemot NATO har förvisso, som ovan antytts mer varit av karaktären att NATO är USA och i 1970-talets Sverige ansågs USA som klandervärd och imperialistiskt.⁶⁹

Används relationer till aktörer som måttstock för långsiktighet uppstår ett något annorlunda förhållande gentemot de i den inåtriktade säkerhetspolitikens arena framförda ståndpunkterna. Resonemanget kan då föras på följande sätt: Eftersom, i fred alliansfri, internationell samverkan är bra och utvecklar demokratin och bekämpar orätt och FN är denna kamps för en bättre värld främste banerförare, är FN och de militära insatser som organisationen sanktionerar värda att stödja.

EU är, å sin sida, sprunget ur ett fredsprojekt med rötter i förhoppningen att om de europeiska ländernas ekonomier sammanflätas kommer dessa inte att börja krig mot varandra. Utvecklingen av EU har också kommit att handla om att förebygga konflikter och hot riktade mot medlemsländerna från aktörer utanför unionen. Till detta kommer också ambitionen att förhindra brott mot folkrätten och det moraliska ansvaret att ingripa då människor lider. Då inget enskilt EU-land har kapacitet att själv genomföra sådana insatser utnyttjas NATO och dess strukturer för att samordna och leda dessa.

Ur detta aktörsperspektiv är långsiktighet då möjligheten att kunna bidra och delta i insatser ledda av NATO som organisation eller någon av dess medlemsländer. Till detta kommer också Sveriges ambitioner att ta periodiskt återkommande ansvar för en av EU:s stridsgrupper, vilken som bekant innehåller nationer som är såväl EU- som NATO-medlemmar. Tillsammans utgör det ovan beskrivna en definition av långsiktighet som handlar om att låta anpassningen av Försvarsmakten och dess personal följa trenderna inom NATO och dess medlemsländer. Skulle dessutom hot mot Sverige som nation uppstå skall Försvarsmakten kunna ta emot militärt stöd, vilket ger vid handen att löpande och kontinuerlig internationell anpassning är nödvändig och inte i strid med vårt självbestämmande eller vår suveränitet.⁷⁰

3.4 Utbildningsmetoder – exempel och jämförelser

Den tidigare beskrivna logiken bakom enbefälssystemet är intressant även ur ett jämförelseperspektiv, utan att för den skull värdera arbetsuppgifterna ur en strikt professionell synvinkel, om en annan hierarkisk struktur används. Inom

⁶⁹ Agrell, sid 174-178.

⁷⁰ Prop 2008/9:140, sid 29.

sjukvården råder tydliga avgränsningar i fråga om utbildning och ansvar, alla utbildningsnivåer har sina uppgifter och mandat. Sjuksköterskor och läkare har dessutom sitt mandat konkretiserat i form av en legitimation utan vilken de inte får utöva sitt yrke och mandatet kan återkallas om vederbörande inte lever upp till ansvaret och kravet på skicklighet. Det finns dock inget krav på att en läkare först skall ha varit vårdbiträde, därefter undersköterska och därefter sjuksköterska innan denne får bli läkare. Hade tankarna bakom enbefälssystemet även genomsyrat läkarutbildningen hade däremot den ordningen varit ett krav, vidare hade dessutom alla som ville bli undersköterskor tvingats ha grundläggande behörighet, eller åtminstone inledningsvis bedömts lämpliga, att bli läkare.

Resonemanget ovan används för att ge ett perspektiv på utbildning som leder fram till en akademisk yrkesexamen, en examen som inte grundar sig på enbart ett antal akademiska examina utan också på en distinkt före – efter situation. Oavsett hur många filosofie kandidat eller magisterutbildningar som genomförts får en läkare inte vare sig tituleras som sådan eller praktisera yrket förrän denne både genomfört utbildningen och godkänts som lämplig att utöva sitt yrke, då först är läkarexamen avlagd. Vidare är utbildningen sammanhållen som en programutbildning eftersom utbildningen i sig utgör en helhet och inte ett antal fristående poänggivande kurser. Kurserna enskilt har självfallet ett akademiskt poängvärde är men är, ur ett yrkesexamensperspektiv, av noll och ingen betydelse om inte samtliga i programmet ingående kurser sammanförs till en helhet.

Mot det förda resonemanget kan invändas att även utbildningar som ingenjör eller ekonom leder till en akademisk yrkesexamen men den stora skillnaden kvarstår. En studerande på ingenjörsutbildning kan mycket väl få anställning och arbeta med samma arbetsuppgifter som en med avlagd ingenjörsexamen. Det finns inget före – efter i den betydelsen att den ingenjörsstuderande är förbjuden att arbeta som ingenjör, innan denne formellt är färdig med sin utbildning. Sammantaget gör det ovan beskrivna att läkarutbildningen, i likhet med officersutbildningen, är en professionsutbildning. Denna uppfattning om officersvärvet som en profession delas också av Skolreformutredningen, som ger uttryck för problemet med att den dåvarande utbildningen försvagat officersprofessionen.⁷¹

Officersutbildningen uppvisar här tydliga likheter med medicinutbildningen, det är omöjligt att få anställning som officer om inte utbildningen är helt och hållet klar.⁷² Utöver denna rent lagmässiga likhet är också officersutbildningen uppbyggd som ett program, där enskild kurs inte i sig självt har något värde om inte helheten finns tillstädes. Ytterligare krav på utövaren av en profession är att denne, under hela sin aktiva tid, förväntas ta till sig nya vetenskapliga rön och erfarenheter för att därefter omsätta dessa i praktiskt handlande. Det handlar här om den vilja och den attityd till lärande och utveckling som en utövare av en

⁷¹ SOU 2003:43, sid 29-30.

⁷² *Officersförordning* (SFS 2007:1268), 17§.

profession förväntas ha, inte minst påvisas detta av 2009 års regleringsbrev och där definierade krav på forskning och utveckling.⁷³

Trots det tidiga 1970-talets varningar för jämförelser med andra nationers befälsutbildningssystem, så synes ändock intryck hämtats från, till del, USA men främst från Västeuropa. Detta pekar tydligt på vilken grupp av stater som ansetts vara lämpliga att harmonisera utbildningssystemet med, ett indirekt men uppenbart ställningstagande. De jämförelser som då gjordes med andra nationer, avseende officersutbildningen, förefaller ha påverkat densamma på två sätt. För det första att officersutbildningen skall akademiseras och, för det andra, att den akademiska examen skall avläggas inom ramen för den grundläggande officersutbildningen. Ytterligare en impuls, om än inte lika tydlig, verkar vara ställningstagandet att examen skall ligga på kandidatnivå och inte, som de tidiga utredningarna pekar mot, en tvåårig akademisk grundexamen.

3.5 Alternativa utbildningsmetoder

Anpassad officersutbildning, att ge en individ med särskild, av Försvarmakten behövd, kompetens en särskild officersutbildning för att möjliggöra anställning som officer är reglerat i Officersförordningen.⁷⁴ Vid en första anblick kan detta tyckas stå i konflikt med argumentationen om att officersutbildningen är en professionsutbildning, så är dock inte fallet. Den anpassade officersutbildningen är inte ny, exempelvis har sedan lång tid meteorologer och läkare som bekant kunnat anställas och ges en officersgrad utan fullständig officersutbildning. Skolreformutredningen redovisar i sitt resonemang kring detta en utomordentligt viktig reservation; dessa officerare har dels en särskild utmärkning på uniformen och, viktigast av allt, begränsningar i sin befälsrätt. Begränsningarna i befälsrätt medför att en officer med anpassad officersutbildning anställs och får befälsrätt, åtminstone inledningsvis, endast inom sitt särskilda kompetensområde eller uppdrag.⁷⁵

Möjligheterna att anställa någon efter anpassad officersutbildning bör utvecklas, men skall användas restriktivt av främst två anledningar. Den första är att, som tidigare redovisats, de flesta anställda yrkesofficerare kommer att vara specialistofficerare vilket ger vid handen att en nytexaminerad civil akademiker knappast är intressant för en sådan anställning. Den andra och, i det här sammanhanget mer relevanta, anledningen är att det antal befattningar vilka kräver såväl civila expertkunskaper som officers anställning rimligen är starkt begränsade.⁷⁶ Förutom tidigare nämnda kompetensområden, medicin och meteorologi, nämns i sammanhanget även juridik, skydd mot NBC och folkrätt som tänkbara verksamhetsfält.⁷⁷

⁷³ *Regleringsbrev för budgetåret 2009 avseende Försvarmakten*, Regeringsbeslut 12, 2008, sid 12-13.

⁷⁴ SFS 2007:1268, 20§.

⁷⁵ SOU 2003:43, sid 109-111.

⁷⁶ *Ibid*, sid 109-110.

⁷⁷ *Ibid*, sid 111.

Om diskussionen kring alternativa utbildningsformer för officerare dras litet längre, kan frågan om även en officer utan inskränkningar i befälsrätten skulle kunna anställas efter en civil akademisk examen. Utgående ifrån att officersyrket är en profession och att officersrollen har vissa, i samhället som helhet, unika skyldigheter och rättigheter blir frågan mer komplex. Hade officersvärvet kunnat delas upp och vissa officerare som enda uppgift hade att, exempelvis, fungera som ansvarig utgivare för tidningen Försvarets Forum skulle vederbörande säkerligen kunna lösa sina arbetsuppgifter med en journalist- eller personaladministrativ utbildning som enda akademisk bas. Emellertid är inte sådana arbetsuppgifter de som en officer har att lösa – en officer skall, inom Försvarmakten, vara chef eller stabsmedlem.⁷⁸

Att vara chef eller stabsmedlem i en organisation vars grundläggande existensberättigande grundar sig på förmågan till väpnad strid är ovedersägligen inte vilket arbete som helst.⁷⁹ Att i den organisationen ha befälsrätt, förvisso på sin nivå och i enlighet med folkrätten, och ytterst vara beredd på att plikta med såväl sitt eget som underställdas liv är litet mer än bara ett jobb. De två följande formuleringarna avseende officersyrkets särart är representativa för en svensk syn:

Officeren har då att fatta beslut om legaliserad våldsanvändning, med risk för eget och andras liv.⁸⁰

En officer är en professionell militär som utövar ledarskap eller som fungerar i en expertroll och gör det med hänsyn till de särskilda krav som ligger i uppgiften att försvara det egna landet och att medverka i internationella insatser.⁸¹

I jämförelse med andra nationer, där en akademisk examen sedan länge varit en del av officersutbildningen finns ytterligare intressanta fakta att hämta. I Finland, Australien och Polen ger den grundläggande utbildningen till officer möjlighet till en akademisk examen, i Tyskland sker den akademiska daningen i anslutning till officersutbildningen och då oftast på ett militärt lärosäte. I USA och Storbritannien uppmuntras och underlättas en formell akademisk examen, antingen under tiden som den grundläggande utbildningen genomförs eller mellan kommande skolsteg.⁸² Inget av dessa länder förefaller dock ge möjlighet att anställas som officer med enbart en akademisk utbildning och en kort anpassad officersutbildning som grund. Vad gäller de ovan diskuterade specialkompetenserna och anställningen som officer med begränsad befälsrätt, finns det ingen anledning att betvivla att sådana anställningsformer också tillämpas i nämnda nationer.

⁷⁸ Prop 2008/9:140, sid 49.

⁷⁹ Förordning med instruktion för Försvarmakten (SFS 2007:1266), 1§.

⁸⁰ SOU 2001:23, sid 72.

⁸¹ Ibid, sid 85.

⁸² Försvarsmaktsgemensam utbildning för framtida krav, (SOU 1998:42), sid 24.

Uppfattningen att officersutbildning som sådan är speciell och inte kan ersättas med en civil akademisk examen, tycks vara internationellt gångbar. Då den svenska officersutbildningen framgent skall ge Försvarsmakten officerare som är användbara såväl nationellt som internationellt, är den nu inledda akademiseringen väl i linje med dessa tankebanor.

3.6 Utveckling eller att ständigt uppfinna hjulet på nytt

I en föränderlig omvärld är det naturligtvis nödvändigt att kontinuerligt försöka mäta och utveckla en verksamhet, detta gäller också officersutbildningen. Den nu genomförda utbildningsreformen av officersutbildningen har, som tidigare visats, två distinkta karaktärsdrag; internationalisering och långsiktighet. Att utveckla en utbildning på ett konstruktivt sätt kräver därför att båda dessa karaktärsdrag beaktas, en grannliga uppgift särskilt då nationella intressen bara äger det ena karaktärsdraget och detta bara till del.

Långsiktigheten, det karaktärsdrag som i förstone kan tyckas vara en nationell angelägenhet interagerar, inte minst vad gäller officersutbildningen, med internationaliseringen. Det långsiktiga beslutet avseende Försvarsmaktens personella interoperabilitet, är intimt kopplat till den internationella utvecklingen av officersutbildningen, Sverige kan således sägas vara i händerna på den internationella utvecklingen även i denna fråga. Påverkansbart är då sannolikt endast de delar som handlar om rent nationella delar av utbildningen, vilka sannolikt inte torde utgöra någon större del av professionaliseringen.

Internationaliseringen som begrepp handlar om att agera på en större arena än den rent nationella, är till stor del en fråga om anpassning. Sveriges resurser och påverkansmöjligheter är inte tillräckliga för att få NATO eller EU att anpassa sig till oss och våra preferenser, därför måste vi följaktligen istället anpassa oss. Självfallet sker ett ömsesidigt givande och tagande i de internationella relationerna, men när standarder är satta av en stor organisation som, till exempel, NATO, där vi inte ens är medlemmar, är det rimligen så att vi påverkas mer än vi påverkar.

Återstår då att överväga vad inom officersutbildningen som skulle kunna vara relevant och rimligt att försöka förändra. Det torde inte vara ett orimligt antagande att påstå att komplexiteten, och det därmed förknippade behovet av fördjupning inom skilda områden, kommer att fortsätta att öka. Insatser, ibland med kort förvarning, inom hela konfliktskalan, i skilda miljöer och under olika mandat kommer med stor sannolikhet präglade Försvarsmaktens verksamhet under överskådlig tid. Behovet av vidgade kunskaper och djupare insikter inom de mest skilda discipliner förefaller uppenbart. Till del kan dessa behov självfallet tillfredsställas med hjälp av civila specialister eller med personal med anpassad officersutbildning men dessa, som tidigare påvisats, saknar eller har begränsningar i befälsrätten. Vidare har ju också dessa kategorier sannolikt en lägre utbildningsnivå inom ramen för de rent krigsvetenskapliga studieområdena, vilket gör att deras kompetenser mer utnyttjas i rådgivande och funktionsspecifika syften än i ledande befattningar.

Ett första steg mot utveckling av officersutbildningen kan vara att, inom ramen för den verksamhetsförlagda utbildningen och det självständiga arbetet, på officersprogrammet öka specialiseringsgraden. Att, exempelvis, låta en kadett med intresse och fallenhet för språk och civil - militär samverkan ägna sig åt detta i form av kurser på annan högskola eller universitet skulle kunna vara en sätt att utveckla officersutbildningen. Tar vi exemplet "hearts and mind"-operationer torde en djupare förståelse för ett lands språk, kultur och sociala struktur vara en viktig bas att bygga verksamheten på. Vidare kan krävas en ytterligare differentiering kopplat till olika operationsområden, den kulturella förståelse som inhämtas avseende, exempelvis, Afghanistan är sannolikt inte gångbar i Somalia.

Förutsättningen för en sådan förändring av officersutbildningen är ju, givetvis, att kadetten i fråga har en än mer tydligt utpekad inriktning än idag med sin utbildning. Det kan till och med kanske komma att krävas att inriktningen pekar mer mot rollen som stabsmedlem än som chef för ett förband, vilket då kräver en nyansering av officerens kommande arbetsuppgifter redan under den grundläggande utbildningen. En nackdel med ett sådant förfarande, då officersutbildningen är förhållandevis lång, är att specialiseringen kan komma att vara obsolet innan officeren kommer ut i förbandsverksamheten. Med andra ord krävs, för en sådan förändring av officersutbildningen, en noggrann analys av långsiktiga trender vilket, i en föränderlig värld, ju inte alltid är det lättaste.

Nuvarande relativt grova indelning av inriktningar på officersutbildningen strävar efter att ge Försvarmakten en allsidigt användbar officer inom sin huvudarena, ett förhållningssätt som då till del måste frångås. Denna och ovan nämnda nackdelar till trots skulle detta ha fördelen att Försvarmakten, inom eget hank och stör har officerare som, till skillnad från de med anpassad officersutbildning, har större kunskaper i ett specialområde men tyngdpunkten kvar i de grundläggande arbetsuppgifterna för en officer. Personal med anpassad officersutbildning har ju det omvända förhållandet, där tyngdpunkten ju ligger på specialkompetensen och där den rent militära delen väger lättare.

Ett annat sätt, som ligger den inledande frågeställningen närmare, att utveckla officersutbildningen på skulle kunna vara rekrytering direkt till specifika nivåer och än mer utpekade arbetsfält. Med detta åsyftas exempelvis uppgifter som militärt sakkunnig vid departement, säkerhetspolitisk rådgivare, militärattaché och liknande som varken har den utpräglade chefs- eller stabsmedlemsrollen. Här skulle då en akademisk examen i statsvetenskap med fokus på internationella relationer kunna vara en relevant utbildning. Det som skiljer detta från den redan existerande anpassade officersutbildningen, är att basen för utbildningen fortfarande finns i det militära skräet. En officer med denna typ av utbildning skulle dessutom, till skillnad från både tidigare beskrivet förslag till fördjupning och de med anpassad officersutbildning, var lika väl förankrade i såväl det civilt akademiska som det militära.

En utbildning likt den ovan beskrivna skulle med all sannolikhet både bli längre, endast metodutbildning och verksamhetsförlagd utbildning torde kunna lyftas ur de militära delarna, och dyrare än en "vanlig" officersutbildning. Fördelarna

skulle emellertid vara att Försvarsmakten kan dels styra fördjupningsområden till de efterfrågade och dels kan erbjudas en större rekryteringsbas. Den ökade rekryteringsbasen uppnås genom att individer med intresse för både officersprofessionen och civila akademiska studier erbjuds ett tydligt alternativ. I stället för att "vänta in" en individ med akademisk examen och hoppas på att denne vill söka sig till Försvarsmakten, skapas här en knytning redan då de grundläggande studierna inleds. Frågan kvarstår dock om, trots den breddade rekryteringsbasen, attraktionskraften är tillräcklig.

Bägge de här beskrivna förslagen till utveckling av officersutbildningen ligger sannolikt inom ramen för Försvarsmaktens uppgift att på ett flexibelt sätt personalförsörja organisationen. Riskerna med denna typ av utveckling av utbildningen, är att ytterligare personalkategorier skapas och att dessa får en mer begränsad allmän användbarhet. Dessutom kan djupet på kunskaperna inom specialområdet befaras ändå inte blir tillräckligt, risken för "för litet av för mycket" måste beaktas.

Det förefaller som om den nuvarande ordningen med möjlighet till anpassad officersutbildning för, exempelvis meteorologer och medicinsk personal, fyller behovet av personal med en hög grad av specialisering parat med militär utbildning. Denna personal, med begränsad befälsrätt, är dessutom sedan lång tid ett naturligt och väl inarbetat inslag inom Försvarsmakten, varför en radikal förändring inte förefaller vara av nöden. Den utveckling som skulle kunna förtjäna att utredas är det första förslaget, att erbjuda fler modeller för fördjupning inom ramen för redan existerande officersutbildning.

Frågan om hur en akademisk examen och en kortare militär utbildning skulle kunna vara uppbyggd kan kortfattat, baserat på ovanstående diskussion, besvaras med ett konstaterande: Det grannliga arbete som genomförts under många år inom personal-, skol- och andra utredningar har kommit fram till en väl fungerande modell för att kombinera civila akademiska examina med militär anställning som officer. Utvecklingspotentialen ligger i breddningen av fördjupningsmöjligheter inom den grundläggande officersutbildningen, hjulet är med andra ord uppfunnet och kan utvecklas men behöver inte uppfinnas på nytt.

4. Hypotesprövning

4.1 Hypotesen – verifierad eller falsifierad?

Hypotesen i detta arbete kan, i förstone, konstateras vara såväl falsifierad som verifierad, falsifierad i så motto att besluten om officersutbildningen inte till fullo behandlas inom ramen för både den utåtriktade och den inåtriktade säkerhetspolitiken. Under perioden från 1970-talet och fram till propositionen om ett användbart försvar, skedde beslutsfattningen på, huvudsakligen, inrikespolitiska grunder. Detta trots att flera utredningar allt tydligare pekade på en medvetenhet om behovet av internationell anpassning. Därefter tyder det studerade underlaget på att besluten avseende utbildningen av officerare, i allt väsentligt, grundar sig på den utåtriktade säkerhetspolitiken. Interoperabiliteten gäller nu även personalen och dess utbildning, de inåtriktade ställningstagandena lyser här med sin frånvaro.

Den andra delen av hypotesen förefaller vara verifierad, det föreligger knappast någon tvekan om att beslut om officersutbildning och befälsordning grundats på objektivitet och rationalitet och detta i ett långsiktigt perspektiv. Perspektivet som sådant har emellertid skiftat avsevärt, inledningsvis och under huvuddelen av den studerade tidsperioden kopplades besluten till den långsiktiga, internt, svenska samhällsutvecklingen. I och med bifallandet av propositionen om ett användbart försvar, blev perspektivet den långsiktiga internationella (främst EU:s) utvecklingen inom den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitikens arena.

När nu hypotesen inte entydigt verifierats eller falsifierats uppstår, naturligtvis, tveksamhet om dess formulerings giltighet. Är räckvidden och förklaringskraften i undersökningen tillräcklig? Räckvidden i uppsatsen kan prövas med ett påstående: Samtliga observationer i uppsatsen förklaras av hypotesen att långsiktiga politiska beslut grundas på objektivitet och rationalitet och att de är väl förankrade i säkerhetspolitiska utrikes såväl som inrikes, ställningstaganden.

I det studerade materialet pekar, praktiskt taget, alla observationer på att besluten fattats på objektiv, saklig, grund. Propositionernas bakgrunds- och omvärldsbeskrivningar förklarar ställningstaganden och förslag redigt och explicit, ofta med förankring i samhällsutvecklingen. Då vikten av att utforma försvaret och befälsordningen på ett visst sätt förklaras på ett logiskt och konsekvent sätt är det förbryllande att, trots den alltmer betonade vikten av internationellt samarbete, förutsättningarna för akademiseringen inte uppfylldes långt tidigare. Här kan man då, å ena sidan, ifrågasätta sakligheten och verklighetsförankringen i besluten. Misstanken att besluten fattats i ett slags önskebild om sakers belägenhet, snarare än i en verklighetsbaserad kontext, ligger nära till hands. Å andra sidan, att uppfylla förutsättningarna för akademiseringen, skulle då ha kommit att kräva två verklighetsbeskrivningar. En verklighetsbeskrivning kommunicerad inom ramen för den inåtriktade säkerhetspolitiken och en kommunicerad inom den utåtriktade.

Detta var sannolikt besvärligt att göra, då denna inkonsekventa dualitet troligtvis hade varit ganska svårkommunicerbar. Det rationella, den praktiska ändamålsenligheten, blev då att kommunicera en enda verklighetsbeskrivning och fatta beslut på grundval av densamma. Denna rationalitet är icke desto mindre en chimär, eftersom den har sin logik i att vald verklighetsbeskrivning inte var den som de högsta representanterna för våra folkvalda hade. När väljarna och de folkvalda inte delar samma verklighetsbeskrivning, blir objektiva och rationella beslut svåra att fatta. Den skenbara rationaliteten, såväl som objektiviteten, skapades istället genom formuleringar baserade på cirkelresonemang där svaret var på förhand givet.

Som tidigare beskrivits visar det studerade underlaget att Sverige tydligt fjärrat sig från internationellt gångbara modeller för officersutbildning. Dessutom skapades ett utbildningssystem och en struktur som inte heller hade någon motsvarighet vare sig inom det inhemska utbildningssystemet eller inom statsförvaltningen. Det militära försvarets befälsordning och dess utbildning utvecklades till ett nationellt och internationellt unikum – ett objektivt korrekt beslut fattat inom ramen för Sveriges ”särskilda förhållanden” under neutralitetspolitikens, för att låna den Agrellska formuleringen, ”våta filt”.

De färskaste delarna av det använda materialet pekar på en helt annan verklighetsbeskrivning, en beskrivning som förefaller befinna sig synnerligen långt från den tidigare. Nu är den internationella arenan en betydande del av den kontext inom vilken beslut avseende Försvarsmakten fattas, interoperabilitet är här honnörsordet. Skillnaden är emellertid inte så stor som den initialt kan verka, det finns ju tydliga belägg för en medvetenhet, redan under den tidiga efterkrigstiden, att Sverige var beroende av NATO i händelse av krig. Denna medvetenhet var förvisso en tyst kunskap, förbehållen den högsta militära och politiska ledningen, men den fanns icke desto mindre tillstädes.

Sammantaget tyder detta på att den tidigare inkonsekventa dualiteten trots allt kan tolkas som såväl objektiv som rationell. Förhållningssättet, dualiteten, består annorlunda uttryckt i en separation av ambition och pragmatism, där ambitionen att Sverige skall stå på egna, alliansfria och neutrala ben hade primat. Det pragmatiska bestod i, självtillräckligheten och den disparata strategiska analysen till trots, just i denna medvetenhet om behovet av stöd utifrån.

De egentliga skillnaderna är snarare dels att då, under de första decennierna av den studerade tidsperioden, skulle internationell samverkan inom försvarsfrågor föregås av den väpnade konflikten och idag skall samverkan föregå densamma. Ehuru anledningarna till detta förändrade synsätt ligger utanför denna uppsats syfte och frågeställningar, kan ett inte alltför vågat påstående vara följande: Samhällsutvecklingen med Sveriges allt större integration i EU och dess gemensamma utrikes- och säkerhetspolitik har fört in Försvarsmakten och dess utnyttjande på den realpolitiska arenan. Detta visas inte minst av, oavsett färg på regeringen, Sveriges ambition att ta återkommande ansvar för en av EU:s stridsgrupper. Globaliseringens påverkan på, i stort sett, alla samhällsområden

och inte minst de sätt som Sverige vill uppfattas på den internationella arenan, har nu nått även Försvarmakten.

På 1970-talet och nästan ända fram till nutid sågs Försvarmakten som en, i allt väsentligt, inrikespolitisk angelägenhet medan den nu ses som ett, företrädesvis, utrikespolitiskt instrument. Det förefaller således som om hypotesen avseende objektivitet och rationalitet i dag huvudsakligen verifierats, men att dess förankring i säkerhetspolitiken som helhet är tveksam. Med detta sagt kan också konstateras att hypotesen, i sin helhet, är falsifierad om studien avgränsats i tid till tiden före officersutbildningens faktiska akademisering.

Det ter sig följaktligen som om hypotesen avseende kopplingen till såväl inåt- som utåtriktad säkerhetspolitik falsifierats, långsiktiga beslut rörande Försvarmakten verkar förankras i antingen inåtriktad eller utåtriktad säkerhetspolitik. Dessutom tyder undersökningen på att besluten, fram till propositionen om ett användbart försvar, dessutom var irrationella och föga objektiva. Långsiktiga beslut avseende Försvarmakten och dess utbildning grundas, med andra ord, långtifrån alltid på objektivitet och rationalitet. De är till yttermera visso sällan förankrade i utrikes- såväl som inrikes ställningstaganden. Hypotesen befinns därmed vara falsifierad.

4.2 Förslag till ytterligare forskning och studier

I Sverige vinnas inga val på försvarspolitik, men kan mycket väl förloras på den – med avstamp i denna uppsats resultat, skulle en undersökning av ovanstående formulering kunna ge ny kunskap. Svaret på frågan om var i den politiska sfären försvarspolitik egentligen hör hemma torde kunna ge en hel del intressanta resultat.

Varför tycks det vara så svårt för våra folkvalda att förklara vår utrikes- och säkerhetspolitik och Försvarmaktens roll i densamma för medborgarna? Ett forskningsområde att bita i!

Fördjupade studier i vad svensk försvarspolitik objektivitet och rationalitet innebär, skulle kunna ge ökad kunskap om den politiska processen bakom beslut med långsiktiga konsekvenser för Försvarmakten.

Ytterligare ett studieområde, formulerat som en fråga skulle kunna vara: Hur knyts den inåtriktade säkerhetspolitiken ihop med den utåtriktade i ett till medborgarna kommunicerat budskap? Svaret på denna fråga skulle sannolikt visa på komplexiteten i den svenska synen på militära engagemang i allmänhet och Försvarmakten i synnerhet.

5. Avslutande reflektioner

De synnerligen stora förändringar som uttrycken för Sveriges internationella engagemang har genomgått under de senaste åren är ingen blyt kommen från klar himmel, processen från det, när det gäller internationellt militärt samarbete, isolationistiska till det integrerande har huvudsakligen varit av karaktären evolution snarare än revolution. Betraktas skeendet dag för dag eller till och med år för år, är förändringarna sällan dramatiska. Jämförs däremot de rådande svenska förhållandena och förhållningssätten idag med dem som rådde på 1970-talet är skillnaderna, i hela det försvarspolitiska och militära spektret, väsensskilda – att kalla det för ett paradigmskifte gränsar till att vara en underdrift.

I och med (åter)införandet av tvåbefälssystemet uppenbaras möjligheten att på allvar göra den svenska officerskåren interoperabel med, inte minst, NATO-länders befälsordning och struktur. Vidare skapas, med det nygamla systemet, en tydlighet avseende ansvarsnivåer och utbildningsinriktningar. Den svenska metoden att utbilda alla till specialistofficerare för att därefter utbilda hälften av dessa till officerare, vilket i princip var fallet med enbefälssystemet, kan därmed också frångås.

Vad har då tvåbefälssystemet att med akademiseringen av officersutbildningen att göra? Redan tidigt i akademiseringsprocessen framgår att en höjning av kvaliteten och ett meritvärdesmässigt jämställande av densamma med civila utbildningar är, på goda grunder, nödvändigt. Emellertid förefaller ett övergripande misstag göras i fråga om tillvägagångssätt, misstaget består i det faktum att människor har olika mål och intressen även inom en förhållandevis homogen grupp som yrkesofficerare. En höjning av kvaliteten på utbildningen i form av akademisering av all officersutbildning skulle med all sannolikhet ha skapat synnerligen stora rekryteringsproblem av just den anledningen.

Här uppstår en intressant paradox; införandet av enbefälssystemet och höjningen av den lägsta utbildningsnivån, räddade sannolikt Försvarsmakten från stora rekryteringsproblem under 1980-talet. Akademiseringen skulle, i ett vidmakthållet enbefälssystem, sannolikt ha skapat minst lika stora rekryteringsproblem. Argumenten för detta påstående är flera varav två har sitt ursprung hos individen. Det första är det redan under 1970-talet identifierade behovet av specialister, de som inte har för avsikt att söka sig till högre nivåer utan vill fördjupa sig inom ett fackområde. Dessa specialister skulle rimligen och huvudsakligen ägna sig åt utbildning och träning av soldater inom de mer "hantverksmässiga" soldatsysslorna. Med andra ord de uppgifter som inte har ett yrkesmässigt behov av en akademisk examen, vare sig för lösandet av arbetsuppgifterna som sådana och heller inte av några interoperabilitetsskäl.

Det förefaller därför rimligt att anta att en individ vars håg står till specialistens arbetsuppgifter knappast lockas av att först genomföra en treårig, i allt väsentligt, teoretisk utbildning för att därefter utbildas i sitt huvudsakliga värv. En onekligen ganska lång och omständlig väg till, utan att därför förringa betydelsen av bildning och den komplexa arbetsmiljön, ett utpräglat praktiskt

yrke. På liknande sätt förhåller det sig med de individer vars fallenhet och intresse mer drar till det akademiska. Att efter tre års akademiska studier ägna sig åt, utan värdering av svårighetsgraden i arbetet, det praktiska och småskaliga utgör då knappast en lockelse.

Till dessa två argument kan också fogas det resursmässiga, det vill säga att för den ena kategorin akademiskt överutbilda och för den andra akademiskt underutnyttja, förefaller vara ett slöseri. Resonemang kring "just in time" i stället för "just in case" inom ramen för utredningen om det militära skolsystemet pekar också på insikten om detta även om, när utredningen genomfördes, tiden då inte var mogen för ett flerbefälssystem.

Sammantaget ger argumenten det tydliga intrycket att en akademisering inom ramen för enbefälssystemet inte hade skapat vare sig interoperabilitet, rekryteringsmöjligheter eller effektivt resursutnyttjande. Kort sagt: Akademiseringen hade inte varit möjlig utan ett återinförande av flerbefälssystemet och omvänt hade ett återinförande av flerbefälssystemet inte varit möjlig utan en akademisering av officersutbildningen.

6. Källförteckning

Propositioner

Proposition 1973:128, *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till principer för enhetlig befälsordning inom det militära försvaret.*

Proposition 1977/78:24 om en ny befälsordning för det militära försvaret.

Proposition 2008/9:1, *Förslag till statsbudget för 2009, Utgiftsområde 6.*

Proposition 2008/09:140, *Ett användbart försvar.*

Författningar

Svensk Författningssamling 1992:1434, *Högskolelagen*

Svensk författningssamling 2007:1266, *Förordning med instruktion för Försvarmakten.*

Svensk författningssamling 2007:1268, *Officersförordning*

Regeringsbrev

Regeringsbrev för budgetåret 2009 avseende Försvarmakten, Regeringsbeslut 12, 2008

Statens offentliga utredningar

Försvarmaktsgemensam utbildning för framtida krav, (SOU 1998:42)

Personal för ett nytt försvar (SOU 2001:23).

Ett reformerat skolsystem för Försvarmakten (SOU 2003:43).

Försvarshögskolan – en översyn (SOU 2004:58).

Böcker

Agrell, Willhelm, *Fred och fruktan – Sveriges säkerhetspolitiska historia 1918-2000*, Historiska Media, Lund 2000.

Andrén, Nils, *Säkerhetspolitik – Analyser och tillämpningar*, Nordstedts Juridik AB, Stockholm (2002) 2007.

Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder*, Liber AB, Malmö 2002.

Huntington, Samuel P, *The Soldier and the State – The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, Massachusetts, USA 1957 (1985).

Rolf, Bertil, *Militär kompetens – Traditioners förnyelse 1500-1940*, Bokförlaget Nya Doxa, Nora 1998.

Smedberg, Marco, *Vietnamkrigen*, Historiska Media, Lund 2008.

Thurén, Torsten, *Vetenskapsteori för nybörjare*, Liber AB, Malmö 2007.

Avhandlingar

Bolin, Anna, *The Military Profession in Change – the Case of Sweden*, Lund Political Studies, Lund 2008.

Artiklar

Åselius, Gunnar, *Swedish Strategic Culture After 1945*, artikeln tillhandahållen av FHS 091204 i pdf-format.

Uppsatser

Ödeen, Fredrik, *Akademiserad officersutbildning, mål eller medel?*, FHS bet 19100:2010, Stockholm 2004.

Karlsson, Jonas, *Försvarshögskolans akademisering och den militära professionen – ur ett kompetensperspektiv*, FHS bet. 19100:2013, Stockholm 2005

Broschyrer och andra trycksaker

Försvarshögskolan – Sveriges nyaste högskola, grundad 1818, Försvarshögskolan, Stockholm (tryckår inte angivet).